HET LAND VAN AALST

TIJDSCHRIFT VAN DE
HEEMKUNDIGE VERENIGING
« HET LAND VAN AALST »

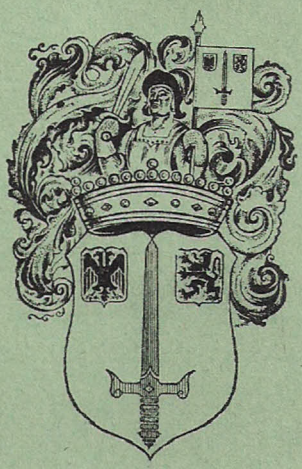

Jaargang IX — 1957 Nr 6

Aan onze Leden !

Hiermee ontvangt U het laatste nummer van de **negende jaargang** van « **Het Land van Aalst** ». Het volgend jaar is dus een lustrum jaar, waarin zal betracht worden U niet minder goed te bedienen dan in het verleden, ...wel integendeel.

Het beheer van de « Heemkundige Vereniging van het Land van Aalst » houdt er aan **dank te betuigen.**

aan al hare leden, op de eerste plaats aan dezen die reeds negen jaar trouw waren en dit ook willen blijven in de toekomst;

aan hare ereleden en steunende leden, die voor het tijdschrift onontbeerlijk zijn en op wiens volharding — en aangroei — wordt gerekend.

Aan **allen** een **DRINGEND VERZOEK :** stort **onverwijld** uw **bijdrage voor 1958,** die, spijts de stijging van de drukkosten, onveranderd **honderd frank** blijft. Stort heden nog op postrekening Nr. 5869.11, van « de Heemkundige Vereniging van het Land van Aalst », Vorst, hetzij uw bijdrage als gewoon lid (100 fr.), hetzij als steunend lid (200 fr.) of als erelid (500 fr.). Zelf storten spaart U en ons last en onkosten.

Nog één bede : Steunt « Het Land van Aalst » door het aanwerven van **nieuwe leden.**

Zo groeide Hofstade

A. DEMOGRAFISCHE EVOLUTIE.

Hofstade was reeds vroegtijdig bewoond. Dit wordt bevestigd door de vondsten en opgravingen (1), die teruggaan tot de prehistorie en de romeinse overheersing. Deze laatste periode was voor het dorp voorzeker van groot belang : zoals blijkt uit de grondsporen van een romeinse tempel en romeinse gebouwen op de Steenberg, evenals van een romeins gebouw op het Lindeveld (2).

De *Molenkouter* wijst op een reeds vroegtijdig tot kultuur ge-

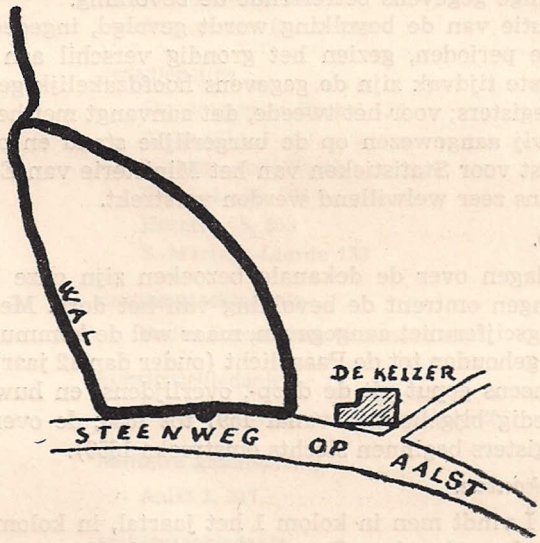

Wal van het verdwenen Hof te Essegem.

(1) Prof. S.J. DE LAET : **Romeinse Oudheden gevonden te Hofstade bij Aalst,** in **L'Antiquité Classique,** Deel XVI, 1947, nr 2; **Opgravingen op de Steenberg te Hofstade,** in het **Cultureel Jaarboek van de Provincie Oostvlaanderen,** 1948, blz. 141-164; 1949, blz. 322-326; **Een Gallo-Romeins Heiligdom op de Steenberg te Hofstade bij Aalst,** in hetzelfde jaarboek, 1950, blz. 269-314; **De Romeinse Nederzetting te Hofstade bij Aalst,** in het jaarboek, 1952, blz. 281-302; **Le fanum de Hofstade-lez-Alost et le culte de la déesse gauloise de la fécondité,** in **Latomus,** t. XI (1952), fasc. 1, p. 45-56; **Oudheidkundige Opgravingen te Hofstade,** in **Land van Aalst,** jg. II, 1950, blz. 22-27; **Hofstade in de voorhistorische en in de Romeinse tijd,** in **L.v.A.,** jg. IV, 1952, blz. 152-162. J. DE BROUWER, **Geschiedenis van Hofstade,** blz. 13-19, 171.

(2) Bij het maken van grondvesten (oktober 1957) voor de opbouw van nieuwe woning op het Lindeveld, op eigendom van C. van Hauwermeiren (Kad. C, 393) is men gestoten op overblijfselen van romeinse muren, tal van dito dakpannen en imbrices, naast scherven van inheems vaatwerk, wat wijst op een romeins gebouw aldaar.

brachte bodem; terwijl het nabije *Essegem* herinnert aan de Frankische landname.

Op ontbossing (12e tot 14e eeuw), naargelang de noodwendigheden, wijzen te talrijke *-rode* toponiemen : *rot, Duivelsrot, Evensrot, Herincxrot, sHerenrot, Horiksrot, Jorisrot, Rotveld, Rodeken.* Evenmin een paar eeuwenoude bossen mogen worden vergeten : *Eekhout, Foreest, Stokt,* evenals de plaatsen waar regelmatig hout werd gehakt : *houwken, Ledehouwken, Torenshouwken.*

Naast het bouwland *(velden)* waren er ook meersen, die werden gehooid of afgegraasd. *Broek* herinnert aan de moerassige oorsprong van sommige grazingen : *Broek, Broeklochting, Broekveld, Overbroek, Overbroekveld, Naersbroek, Houwbroek.*

Uit dit ontwikkelingsstadium beschikken wij slechts voor het eerst over enige gegevens betreffende de bevolking.

De evolutie van de bevolking wordt gevolgd, ingedeeld in twee verschillende perioden, gezien het grondig verschil aan materiaal : voor het eerste tijdvak zijn de gegevens hoofdzakelijk gelicht uit de parochiale registers; voor het tweede, dat aanvangt met het Frans Bewind, zijn wij aangewezen op de burgerlijke stand en op gegevens van de Dienst voor Statistieken van het Ministerie van Ekonomische Zaken, die ons zeer welwillend werden verstrekt.

a. **Vóór 1800.**

De verslagen over de dekanale bezoeken zijn onze eerste bron van inlichtingen omtrent de bevolking van het dorp. Meestal wordt het bevolkingscijfer niet aangegeven, maar wel de kommunikanten of de personen gehouden tot de Paasplicht (ouder dan 12 jaar). Gegevens worden eveneens geput uit de doop-, overlijdens- en huwelijksregisters (onvolledig bijgehouden vanaf 1597 tot 1630; de overlijdens- en huwelijksregisters beginnen slechts omstreeks 1650).

1. *Kommunikanten.*

In tabel I vindt men in kolom 1 het jaartal, in kolom 2 de kommunikanten of paashouders. Deze cijfers verschaffen de gegevens om bij benadering het aantal inwoners vast te stellen (nl. door toevoeging van 2,5/7 niet-kommunikanten bij de kommunikanten. Deze verhouding wordt bevestigd door de gegevens voor de jaren 1634, 36, 37, 38, waarin wij naast de kommunikanten eveneens beschikken over het bevolkingsaantal). In kolom 3 staat de berekende bevolking, in de 4e het aantal dopen en in de laatste het per duizend geboorten op de berekende bevolking.

Zoals trouwens in de meeste dorpen van het Land van Aalst, merkt men een achteruitgang van het bevolkingscijfer tussen de gegevens voor 1574 en 1614. Het verschil valt nog meer op in de dorpen, waarvan men beschikt over statistieken tussen 1590 en 1595. Meestal is de bevolking met meer dan de helft teruggelopen, ten gevolge van een pestepidemie in de tachtiger jaren.

Een gestatige aangroei van de bevolking valt waar te nemen in de loop van de volgende jaren. De krisis in de bevolkingsaanwas veroorzaakt door de pest in 1667/68 werd geleidelijk weer goed gemaakt.

TABEL I

Jaartal	Kommunikanten	Berekende bevolking	Dopen	Geboorten per duizend
1574	350	(544)	—	—
1614	300	(468)	20	42,7
1628	363	(564)	19	33,6
1629	348	(541)	27	49,9
1630	360	(560)	21	37,5
1631	351	(546)	31	56,7
1632	352	(547)	20	36,7
1633	334	(519)	20	38,5
1634	336	490 inw.	20	40,8
1635	333	(518)	19	36,6
1636	334	490 inw.	24	48,9
1637	353	496 inw.	24	48,3
1638	380	506 inw.	20	39,5
1655	400	(622)	23	36,9
1717	640	(995)	38	37,1
1718	650	(1011)	39	38,5
1720	o. 700	(1088)	28	25,7
1722	o. 700	(1088)	36	33,0
1723	650	(1011)	39	38,5
1727	o. 600	(955)	32	33,5
1796		1430 inw.	60	41,8

2. *Geboorten.*

Over het algemeen lag het geboortecijfer vóór 1800 om de 35 per duizend inwoners.

In tabel II wordt in de tweede kolom aangegeven het gemiddeld aantal geboorten per jaar (bekomen door de samentelling van de geboorten over tien jaren en de deling van dit koëfficient door tien); in de derde kolom staat het gemiddeld aantal overlijdens per jaar; in kolom 4 het batig saldo en in kolom 5 de berekende bevolking (op een geboortecijfer van 37 $^0/_{00}$).

Een vergelijking van de berekende bevolking van tabel I met deze van tabel II is hier uitgesloten, buiten een korte periode omstreeks 1720.

Gesteld dat de bevolking in 1650 700 inwoners bedroeg en wanneer het overschot van ieder tienjarige periode hier wordt bijgeteld, zou het bevolkingscijfer in 1800 2121 eenheden hebben bereikt (afgezien van de perioden 1681-1700, waarvoor de gegevens ontbreken, maar zeker ten gunste waren van een bevolkingsoverschot), waar het in werkelijkheid in 1796 slechts 1430 was. Dit toont aan dat 1/3 van de bevolking is uitgeweken.

Wat het aantal buitenechtelijke kinderen betreft, was de verhouding in de verschillende tienjarige perioden uiterst wisselvallig, maar overschreed nooit het 2,5 % van het geboortecijfer (1671-80 : 1; 1681-90 : 7 (2,5 %); 1691-1700 : 3; 1701-10 : 3; 1711-20 : 2; 1721-30 : 6 (1,7 %); 1731-40 : 7 (1,7 %); 1741-50 : 8 (2 %); 1751-60 : 5 (1,1 %); 1761-70 : 4 (1 %); 1771-80 : 7 (1,7 %).

TABEL II

Tienjarige periode	Gemiddeld aantal geboorten	Gemiddeld aantal overlijdens	Overschot	Berekende bevolking
1597-1600	16,5			
1601-1610	15,4			
1611-1620	(onvoll.) 14,4			
1621-1630	18,4			
1631-1640	21,9			
1641-1650	22,3			
1651-1660	27,6	9,0	186	745
1661-1670	28,7	26,3	24	775
1671-1680	25,7	9,2	165	694
1681-1690	28,0	onvoll.		756
1691-1700	28,8	onvoll.		778
1701-1710	33,2	15,7	175	897
1711-1720	34,9	20,6	143	943
1721-1730	34,4	31,1	33	924
1731-1740	39,6	24,9	147	1070
1741-1750	39,2	38,4	8	1059
1751-1760	44,2	25,4	188	1194
1761-1770	38,9	36,2	27	1051
1771-1780	40,8	32,4	84	1102
1781-1790	50,1	34,8	173	1354
1791-1800	48,1	41,3	68	1300

3. *Huwelijken.*

Het gemiddeld huwelijkskoëfficient bedroeg tijdens de 19e eeuw voor gans het land zeven per duizend. Dit koëfficient lag voor Hofstade, zoals trouwens ook voor Haaltert en Impe, gedurende de 17e eeuw heel wat hoger. Vermoedelijk 9 $^0/_{00}$. Dit laatste werd toegepast bij de berekening van de teoretische bevolking in kolom 3, tabel III. Ter vergelijking in de 4e kolom de naar het geboortecijfer berekende bevolking.

TABEL III

Tienjarige periode	Gemiddeld aantal huwelijken	Teoretische bevolking	Teoretische bevolking volgens de geboorten
1651-1660	6,4	711	745
1661-1670	7,1	788	775
1671-1680	7,1	788	694
1681-1690	6,4	711	756
1691-1700	onvoll. 5,7	—	778
1701-1710	8,1	900	897
1711-1720	8,2	911	943
1721-1730	10,0	1111	924
1731-1740	6,9	766	1070
1741-1750	9,2	1022	1059
1751-1760	8,3	922	1194
1761-1770	8,4	933	1051
1771-1780	10,7	1188	1102
1781-1790	9,4	1044	1354
1791-1800	11,2	1244	1300

Een zekere verhouding tussen beide teoretische berekeningen valt over het algemeen op; soms bestaan er grote afwijkingen en voor de periode 1731-40 een abnormaal aantal huwelijken (wat eveneens het geval was voor Impe, in mindere mate voor Lede, niet voor Haaltert).

4. *Geboorten per huwelijk.*

Tabel II en III schenken de mogelijkheid tabel IV samen te stellen en op die manier het aantal geboorten per huwelijk tussen 1661-1800 na te gaan. Het staat immers vast dat de meeste geboorten binnen de eerste vijftien jaar na het huwelijk voorkomen; daarom werd voor deze berekening het huwelijksgemiddelde genomen uit de tienjarige periode, die deze van de geboorten voorafgaat. Om zo nauwkeurig mogelijk de werkelijkheid te benaderen, wordt in kolom 5 het « verbeterd » gemiddelde aangegeven. Dit wordt bereikt door het gemiddelde van drie opeenvolgende gemiddelden.

TABEL IV

Tienjarige periode	Geboorten van deze periode	Huwel. van de voorgaande per.	Geboorten per huw.	Verbeterd gemiddelde
1661-1670	28,7	6,4	4,4	
1671-1680	25,7	7,1	3,5	3,9
1681-1690	28,0	7,1	3,9	3,9
1691-1700	28,8	6,4	4,5	
1701-1710	33,2	onvoll. 5,7	—	
1711-1720	34,9	8,1	4,3	
1721-1730	34,4	8,2	4,1	4,1
1731-1740	39,6	10,0	3,9	4,6
1741-1750	39,2	6,9	5,8	4,8
1751-1760	44,2	9,2	4,8	5,1
1761-1770	38,9	8,3	4,7	4,7
1771-1780	40,8	8,4	4,8	4,7
1781-1790	50,1	10,4	4,8	4,9
1791-1800	48,1	9,4	5,1	4,6

Het gemiddeld aantal kinderen per gezin bedroeg voor de behandelde periode 4,5. Over het algemeen stelt men een opgaande lijn vast. Te Lede bedroeg dit gemiddelde 4,6, te Haaltert 4,9, te Impe slechts 3,6.

De aangroei van het aantal kinderen per gezin wijst op een stijging van de gemiddelde levensduur, dit vooral gedurende de rustige periode onder het Oostenrijks tijdvak.

5. *Overlijdens.*

Het jaarlijks gemiddeld overlijdens geeft tabel II. In geen enkele tienjarige periode overtreft het aantal van de overlijdens dit van de geboorten. De periode 1741-50 is de minst gunstige : slechts een overschot van 8 eenheden.

In de loop van honderdvijftig jaren zijn er slechts 16 waarin men meer overlijdens dan geboorten telt. Begrijpelijk behoren hiertoe de pestjaren : november 1667 tot maart 1669, eveneens 1794 wanneer de rode loop talrijke slachtoffers (44 °, 83 †) maakte.

Men telde meer overlijdens dan geboorten in volgende jaren: 1667 (— 18), 1668 (— 97), 1676 (— 6), 1721 (— 3), 1723 (— 9), 1728 (— 5), 1741 (— 13), 1742 (— 4), 1745 (— 3), 1746 (— 4), 1765 (— 18), 1767 (—14), 1770 (— 6), 1773 (— 4), 1775 (— 1), 1794 (— 39).

Samenvatting.

De berekeningen tonen aan dat de bevolking in 1574 ongeveer 550 zielen bedroeg; deze verminderde gevoelig tussen 1580-90, vooral ten gevolge van de pestepidemie, die alsdan onze gewesten teisterde. Een geleidelijke aangroei valt verder waar te nemen, spijts een grote krisis in 1667/69, waar de pest opnieuw 'n 130 slachtoffers maakte op een bevolking van ongeveer 750 zielen. In de loop van 225 jaar is de bevolking meer dan verdubbeld, spijts het groot verlies door de uitwijking.

Ook hier, evenals te Haaltert, Lede en Impe, heeft de migratie faktor gewerkt in het nadeel van het dorp; anders ware het aantal inwoners in hetzelfde tijdsverloop verviervoudigd geweest.

b. **Na 1800.**

Bij de telling van 1796 (Bevolkingsregister van het kanton Lede, G.A.-Lede) telde Hofstade 1430 inwoners, w.o. 1057 boven de 12 jaar en 373 kinderen. Het batig saldo (verschil tussen geboorten en overlijdens) van 1796 tot 1831 bedroeg 774. Dit vertegenwoordigt een bevolkingscijfer van 2204. De uitwijking heeft er nochtans voor gezorgd dat de bevolking in werkelijkheid slechts 1942 eenheden bedroeg.

Tabel VI toont aan dat de migratie faktor tot 1891 en ook nog later — vooral sinds 1941 — in het nadeel werkt van de bevolkingsaangroei te Hofstade.

Ook hier oefenden de « Hongerjaren 1846-48 » een ongunstige invloed uit op de bevolkingsaanwas. Dit was evenwel slechts een hoogtepunt in de « malaise », die opvalt sinds 1831. Reeds vanaf 1850 — 1848 en 1849 tellen het laagste bevolkingscijfer sinds 1831 — merkt men een bijna gestatig opgaande lijn in de bevolkingsbeweging.

Een vergelijking tussen 1829 (1933 inw.) en de telling van 1947 (4443 inw.) geeft in per honderd een koëfficient van 229,84; hierbij neemt Hofstade wat de bevolkingsaangroei betreft, de 10e plaats in onder de 81 gemeenten van het arrondissement Aalst (3).

De bevolkingsaangroei, bij uitsluitende berekening van het verschil tussen geboorten en overlijdens, zou vanaf 1796 (1430 inw.) tot 1955 4048 eenheden bedragen of een bevolking van 5478, waar het in werkelijkheid slechts 4537 inwoners is. Dit wijst op een verlies, ten gevolge van de uitwijking, van o. 1000 inwoners.

De *cursief* gedrukte jaartallen zijn deze van de bevolkingstelling, die veelal een verbetering aanbrengen aan de jaarlijkse opgave.

---

(3) Cfr. **Land van Aalst,** jg. I, 1949, blz. 75.

TABEL V

Jaar	Inwoners	Jaar	Inwoners	Jaar	Inwoners	Jaar	Inwoners
1829	1933	1863	1979	1896	2404	1929	3646
1831	1942	1864	2010	1897	2442	*1930*	3728
1832	1917	1865	1995	1898	2577	1931	3860
1833	1936	*1866*	2002	1899	2696	1932	3895
1834	1928	1867	1984	*1900*	2763	1933	3940
1835	1908	1868	1994	1901	2831	1934	3984
1836	1922	1869	2034	1902	2847	1935	4046
1837	1944	1870	2073	1903	2901	1936	4113
1838	1925	1871	2045	1904	2931	1937	4168
1839	1905	1872	2062	1905	2966	1938	4170
1840	1910	1873	2069	1906	3032	1939	4175
1841	1931	1874	2096	1907	3091	1940	4231
1842	1943	1875	2104	1908	3018	1941	4250
1843	1940	1876	2143	1909	3062	1942	4208
1844	1926	1877	2143	*1910*	3196	1943	4225
1845	1947	1878	2170	1911	3181	1944	4304
1846	1891	1879	2172	1912	3201	1945	4302
1847	1879	*1880*	2138	1913	3241	1946	4323
1848	1853	1881	2149	1914	3334	*1947*	4443
1849	1853	1882	2188	1915	3290	1948	4475
1850	1864	1883	2209	1916	3298	1949	4465
1851	1870	1884	2220	1917	3295	1950	4486
1852	1858	1885	2250	1918	3232	1951	4476
1853	1897	1886	2266	1919	3232	1952	4469
1854	1906	1887	2263	*1920*	3158	1953	4529
1855	1877	1888	2265	1921	3244	1954	4419
1856	1917	1889	2297	1922	3260	1955	4537
1857	1930	*1890*	2257	1923	3275	1956	4565
1858	1924	1891	2269	1924	3345		
1859	1940	1892	2300	1925	3380		
1860	1955	1893	2350	1926	3468		
1861	1953	1894	2355	1927	3533		
1862	1977	1895	2385	1928	3609		

Ook te Hofstade kende het geboortecijfer een inzinking reeds vanaf de periode 1831-40, maar vooral ten tijde van de « Hongerjaren » 1846-48; hierop volgt opnieuw een geleidelijke opgang, met als hoogtepunt de periode 1901-10 (37,9 $^{0}/_{00}$). Nadien, vooral ten gevolge van de Eerste Wereldoorlog, stelt men een gevoelige daling vast van 13,5, daling welke nog steeds voortduurt, en gedurende de Tweede Wereldoorlog met meer dan 6 % vermeerderde, om in de periode 1951-55 (15,7 %) met 22,2 te zijn afgenomen tegenover 1901-10.

Tabel VI geeft een klaar overzicht, zowel van het gemiddeld aantal geboorten als van dit der overlijdens, evenals van de in- en uitwijking, met het verkregen saldo.

TABEL VI

Tienjarige periode	Gemiddeld aantal				Overschot	Gemiddeld aantal		Overschot of verlies	Totaal overschot
	geboorten per jaar	per °/₀₀	overlijdens per jaar	per °/₀₀		inw.	uitw.		
1801-1810	61,7	47,4	41,1	31,6	+ 206				
1811-1820	59,5	44,6	41,6	31,2	+ 179				
1821-1830	58,1	42,5	37,3	27,3	+ 208				
1831-1840	53,3	27,1	46,1	23,9	+ 72				
1841-1850	41,0	21,0	34,4	18,0	+ 66	181	247	— 66	—
1851-1860	47,9	24,0	37,9	19,8	+ 100	85	116	— 31	+ 69
1861-1870	58,1	29,0	40,4	20,2	+ 177	241	301	— 60	+ 117
1871-1880	64,6	30,5	50,1	23,6	+ 145	287	305	— 18	+ 127
1881-1890	67,5	30,6	45,7	20,4	+ 218	370	417	— 47	+ 171
1891-1900	81,0	33,0	44,2	18,0	+ 368	583	495	+ 88	+ 456
1901-1910	101,3	37,9	46,3	17,3	+ 550	787	871	— 84	+ 466
1911-1920	79,7	24,5	50,4	15,4	+ 293	708	802	+ 94	+ 387
1921-1930	84,0	24,3	44,1	12,6	+ 399	1487	1336	+ 151	+ 550
1931-1940	85,8	23,6	44,0	12,1	+ 406	1769	1757	+ 12	+ 418
1941-1950	75,7	17,3	45,2	10,4	+ 305	1450	1623	— 173	+ 132
1951-1955	354 of 70,8	15,7	209 of 41,8	9,3	+ 145	918	1012	— 94	+ 51

Zowel het geboortenaantal als dit van de overlijdens nam af. Het sterftecijfer ligt er lager als b.v. in Haaltert (laatste periode 10,3 °/₀₀, voorlaatste periode 12,9 °/₀₀) en in Impe (laatste per. 11,1 °/₀₀, voorl. per. 12,9 °/₀₀). Dit feit vindt een verklaring in de verjonging van de bevolking ten gevolge van de inwijking.

Veelal heeft men een geboorteoverschot. Uitzondering op deze algemene regel vormen de jaren 1809 (54 °, 57 †), 1814 (49 °, 50 †), 1818 (50 °, 61 †), 1832 (45 °, 47 †), 1835 (52 °, 60 †), 1836 (38 °, 45 †), 1844 (35 °, 38 †), 1846 (33 °, 38 †), 1847 (30 °, 55 †) (tifusepidemie), 1852 (42 °, 45 †), 1855 (44 °, 59 †), 1871 (69 °, 77 †), 1890 (56 °, 60 †), 1915 (76 °, 85 †), 1918 (31 °, 83 †), 1919 (33 °, 38 †). Beide laatste verliesjaren heerste de « Spaanse griep ».

Gedurende de 19e eeuw vertoont de bevolking tekens van bodemvastheid. Reeds vóór de Eerste Wereldoorlog komt hierin wel enige wijziging, vooral de telling van 1947 wijst op de grote omvang van de migratiefaktor (Vergelijk Haaltert 66 % autochtonen, Lede 66,85 % en Impe 52,7 %).

In 1846 waren 84,41 % van de inwoners van Hofstade ter plaats geboren; 15,3 % stamden uit de provincie Oost-Vlaanderen (veelal uit de omliggende dorpen) en slechts 0,84 % uit andere plaatsen van het land. In 1947 telde men 62,29 % autochtonen, 34 % uit de provincie, 2,5 % uit het overige landsgedeelte en 1,08 % buitenlanders. Die evolutie kan men nagaan in tabel VII.

TABEL VII

Oorsprong van de bevolking.

Tellingsjaar	Geboorteplaats						
	Hofstade	%	Prov. O.-Vl.	Overige Prov.	%	Buitenland	%
1846	1584	83,76	289	16	16,23	2	
1856	1586	82,7	318	12	17,2	—	
1866	1694	84,61	308		15,3	—	
1880	1836	85,9	302		14,1	—	
1890	1975	87,4	282		12,4	—	
1900	2416	87,4	330		11,9	17	0,6
1910	2477	77,5	704		22,0	15	0,4
1920	2415	76,4	724		22,9	19	0,5
1930						24	0,6
1947	2772	62,39	1507	113	36,45	48	1,08

De evolutie ten voordele van de niet-autochtonen is niet slechts een gevolg van de inwijking, maar tevens te verklaren ter oorzake van daling van het geboortecijfer sinds de Eerste Wereldoorlog.

De daling van het geboortecijfer blijft evenmin zonder gevolg op de **samenstelling van de gezinnen,** zoals blijkt uit volgende tabel.

TABEL VIII

Jaar	1846	1856	1866	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1947
Inwoners	1888	1917	2002	2138	2257	2763	3196	3158	3728	4443
Gezinnen	365	389	436	455	479	587	627	658	971	1367
Gemiddeld	5,17	4,92	4,59	4,70	4,71	4,70	5,09	4,20	3,83	3,25

Men kan de groei van het gezinsleven volgen tot bij de Eerste Wereldoorlog, wanneer ieder gezin gemiddeld uit 5 personen was samengesteld; sindsdien trad een geleidelijke vermindering op, die in 1947 3,25 bereikte (Vergelijk Haaltert 3,64 en Lede 3,46).

Deze gezinnen beschikken over een bepaald aantal **woningen,** zoals wordt aangetoond in tabel IX.

TABEL IX

Jaar	1846	1856	1866	1880	1890	1900	1910	1920	1930	1947	1957 (okt.)
Huizen	364	382	444	470	482	578	594	675	899	1112	1345
Gebouwen	8	7			6	10	15	8	5	20	25

In tabel X vindt men een bevestiging voor de gegevens van tabel VIII : het gezinsleven gaat achteruit met rasse schreden ! Het aantal kinderen per gezin ligt te Hofstade veel lager dan b.v. te Haaltert (3,05 per gezin voor de periode 1941-50), maar stemt overeen met de cijfers voor Lede.

Voor de berekening van tabel X werden de huwelijken genomen uit de aangegeven periode, de geboorten evenwel uit het decennium

volgend op dit, waarin de huwelijken plaats vonden (Zo voor de periode 1801-10 werden de huwelijken uit deze periode genomen, de geboorten uit de periode 1811-20).

TABEL X

Periode	Geboorten	Huwelijken	Aantal kinderen per gezin
1801-1810	59,5	15,2	3,81
1811-1820	58,1	10,3	5,64
1821-1830	53,3	11,2	4,76
1831-1840	41,0	11,4	3,60
1841-1850	47,9	8,9	5,38
1851-1860	58,1	12,2	4,76
1861-1870	64,6	13,8	4,68
1871-1880	67,5	12,2	5,53
1881-1890	81,0	13,0	6,23
1891-1900	101,3	18,8	5,38
1901-1910	79,7	23,4	3,40
1911-1920	84,0	21,3 (4)	3,94
1921-1930	85,8	39,7	2,16
1931-1940	75,7	29,5	2,56
1941-1950	70,8	38,3	1,84
1951-1955	—	35,0	—

De periode 1881-1890 is deze met het grootst aantal kinderen per gezin, sindsdien is een bijna konstante daling waar te nemen, die tot heden niet werd gestuit. Het aantal kinderen per gezin is tot ongeveer één vierde verminderd in vergelijking met voornoemde periode.

In aansluiting met voorgaande gegevens volgt in tabel XI het aantal levend geboren kinderen en in tabel XII het aantal in leven zijnde kinderen van gehuwde paren, weduwnaars en weduwen op 31 december 1947.

TABEL XI

Kinderen	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Ouders	188	274	250	171	131	80	60	50	25	20	8	8	4	2	2
%	14,7	21,5	19,6	14,4	10,2	6,2	4,7	4,0	1,8	(——— 2,9 ———)					

Van deze 1273 ouders zijn in 1041 gevallen beide echtgenoten nog in leven, 82 zijn weduwnaar en 150 weduwe.

Uit bovenstaande tabel blijkt dat 55,8 % van de gehuwden een onvoldoend aantal kinderen verwekken tot de instandhouding van de bevolking. Volgende tabel toont dit nog duidelijker aan, wat de nog in leven zijnde kinderen betreft.

TABEL XII

Kinderen	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ouders	207	315	260	195	128	77	34	30	16	8	2	—	1
%	16,2	24,7	20,4	15,3	10,0	6,0	2,6	2,3	1,2	(——— 0,8 ———)			

(4) In 1915 werden slechts 4 huwelijken afgesloten; in 1916 en 1917 zeven.

Die tabel onderlijnt de ongunstige toestand op demografisch gebied, gezien 61,3 % van de gezinnen niet meer bijdragen tot de instandhouding en de aangroei van de bevolking. Het aantal gezinnen met 3 tot 5 kinderen bedraagt slechts 31,3 %; de grotere gezinnen met meer dan 5 kinderen vertegenwoordigen slechts 5,9 % van het totaal.

Zowel de daling van het geboortecijfer als de afname van de vroegtijdige sterften, blijven niet zonder invloed op de samenstelling van de bevolking, wat de ouderdom betreft. Tabel XIII schenkt wat de samenstelling van de bevolking, zo naar ouderdom als naar burgerlijke stand betreft, een duidelijk overzicht.

TABEL XIII

Samenstelling van de bevolking naar ouderdom en burgerlijke stand.

	Van 0 tot 14 jaar		Van 15 tot 54 jaar		Van 55 j. en meer	
1866	293 m.	601	571 m.	1070	163 m.	331
	308 vr.		499 vr.		168 vr.	
	(30 %)		(53,4 %)		(18,5 %)	
1880	367 m.	733	554 m.	1069	177 m.	336
	366 vr.		515 vr.		159 vr.	
	(34,2 %)		(50 %)		(15,7 %)	
1890	397 m.	759	569 m.	1149	187 m.	349
	362 vr.		580 vr.		162 vr.	
	(32,2 %)		(51,3 %)		(16,4 %)	
1900	485 m.	1009	754 m.	1464	152 m.	280
	524 vr.		720 vr.		128 vr.	
	(36,5 %)		(52,9 %)		(11,4 %)	
1910	575 m.	1200	825 m.	1630	185 m.	366
	625 vr.		805 vr.		181 vr.	
	(37,5 %)		(51 %)		(12,4 %)	
			Van 15 tot 59 jaar		Van 60 j. en meer	
1930	501 m.	1009	1168 m.	2413	183 m.	379
	508 vr.		1245 vr.		196 vr.	
	(27 %)		(64,7 %)		(8,2 %)	
1947	522 m.	1070	1370 m.	2814	259 m.	559
	548 vr.		1444 vr.		300 vr.	
	(24,2 %)		(63,3 %)		(12,4 %)	
			Van 15 tot 54 jaar		Van 55 j. en meer	
1947 (5)			1263 m.	2612	366 m.	761
			1349 vr.		395 vr.	
			(54,2 %)		(21,5 %)	

Tot nog toe bleef de aktieve bevolking ongeveer konstant, terwijl de jongere generatie tegenover 1930 met o. 3 % verminderde en met ruim 13 % tegenover 1910. De oudere generatie kende een gevoelige aangroei, zodat zij tegenover 1910 ongeveer verdubbelde.

In tabel XIV volgt de indeling van de bevolking op 31 december van ieder tellingsjaar : de ongehuwde mannen en vrouwen, gehuwde mannen en vrouwen, weduwnaars en weduwen, gescheiden mannen

(5) Op 31 december 1947 waren er 18 mannen en 34 vrouwen van 80 jaar en ouder (1,16 %).

en vrouwen. (Het aangegeven percent werd berekend op de mannelijke en vrouwelijke bevolking, ieder afzonderlijk genomen).

TABEL XIV

Familiale toestand.

Jaar	Ongehuwde		Gehuwde		Weduwen		Gescheiden		Totaal	
	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.
1846	665	599	258	260	50	59	—	—	975	918
	(68,3 %)	(65,2 %)	(26,5 %)	(28,3 %)	(5,1 %)	(6,4 %)				
1856	680	590	273	266	46	62	—	—	999	918
			(27,3 %)	(28,9 %)						
1866	677	603	301	302	49	70	—	—	1027	975
			(29,3 %)	(30,9 %)						
1880	730	670	318	304	50	60	—	—	1098	1040
			(28,9 %)	(29,4 %)						
1890	774	715	323	330	56	59	—	—	1153	1104
			(29,7 %)	(29,8 %)						
1900	875	883	403	358	113	131	—	—	1391	1372
			(28,9 %)	(26,09 %)						
1910	1036	1020	503	507	46	84	—	—	1585	1611
			(31,7 %)	(31,5 %)						
1920	901	997	560	556	60	81	3	—	1524	1634
			(36,7 %)	(34,02 %)						
1930	952	1014	829	827	69	106	2	2	1799	1929
			(46,08 %)	(42,8 %)						
1947	1019	1074	1041	1064	82	150	9	4	2151	2292
	(47,3 %)	(46,8 %)	(48,3 %)	(46,4 %)	(3,8 %)	(6,54 %)				

Uit die tabel valt op te maken :

1° Het percent van de gehuwde bevolking werd bijna in een periode van honderd jaar verdubbeld : voor de mannen met 22 % en voor de vrouwen met 18 %. Dit valt te verklaren uit de gewoonte het huwelijk aan te gaan op jeugdige leeftijd, gevolg van verandering van beroep of overschakeling van de landbouw op de nijverheid.

2° Anderzijds is de afname van de ongehuwde bevolking met 20 %, vooral te verklaren uit de vermindering van het geboortecijfer.

3° Ten slotte stelt men vast dat de weduwen steeds talrijker zijn dan de weduwnaars, ... mogelijk te verklaren uit het feit dat deze laatste gemakkelijker een tweede huwelijk afsluiten. Blijft het percent der weduwen ongeveer konstant, dit van de weduwnaars verminderde met 1,3 %.

Tabel XV geeft naast het gemiddeld aantal huwelijken per jaar, ook dit per duizend inwoners.

TABEL XV

Tienjarige periode	Gemiddeld aantal huwelijken per jaar	per duizend	Tienjarige periode	Gemiddeld aantal huwelijken per jaar	per duizend
1801-1810	15,2	11,6	1881-1890	13,0	5,8
1811-1820	10,3	8,0	1891-1900	18,8	7,6
1821-1830	11,2	8,2	1901-1910	23,4	8,7
1831-1840	11,4	5,9	1911-1920	21,3	6,5
1841-1850	8,9	4,6	1921-1930	39,7	11,5
1851-1860	12,2	6,3	1931-1940	29,5	8,1
1861-1870	13,8	6,9	1941-1950	38,3	9,0
1871-1880	12,2	5,7	1951-1955	175	7,8

Ook hier ligt geen vaste lijn in het per duizend van de huwelijken. Er komen verklaarbare inzinkingen voor, als de periode van de « Hongerjaren 1846-48 » (4,6 $^0/_{00}$) en de Eerste Wereldoorlog (6,5 $^0/_{00}$).

Besluit.

De « moderne » huwelijksmoraal ligt aan de basis van de vermindering van het geboortecijfer en vormt tevens een bedreiging voor de duurzaamheid van het huwelijk. De geboorteinflatie begint te Hofstade, zoals veelal elders, o.m. te Haaltert en te Lede, met de Eerste Wereldoorlog, en werd tot nog toe niet gestuit.

De bevolking van Hofstade bereikte in 1947 een dichtheid van 678 inwoners per km² (in 1956 697 per km²), terwijl ze voor het arrondissement Aalst 506 bedroeg, voor Oost-Vlaanderen 404 en voor het land 282 per km².

(wordt voortgezet)

IMPE. *J. de Brouwer.*

Over Broeder Cyprianus Deschamps, O.F.M.

In aansluiting van de Bijlage I na het artikel « De Rederijkerskamer van S. Anna te Ninove in de XVIIe en XVIIIe eeuw », door dhr H. Vangassen (1), weze het me toegelaten enige meer bepaalde levensomstandigheden te geven over « Broeder Cypriaan Deschamps », schenker van de HH. Relieken van S. Anna aan de Rederijkerskamer.

P. Cypriaan de Camp of Deschamps is een hoogstaand figuur geweest in St Jozef Provincie in het graafschap Vlaanderen. Gedurende geheel zijn leven, om zo te zeggen, bekleedt hij ambten en bedieningen, die getuigen van het betrouwen dat de Hoge Overheid in hem stellen.

P. Cypriaan, omstreeks 1635 geboren, treedt in de Orde van de Minderbroeders Rekollekten en legt er zijn geloften af, in 1655 (2). Priester gewijd, wordt hij in 1663 tot biechtvader en predikant aangenomen (3).

Zijn eerste bediening is Vikaris en Meester van de studentengodgeleerden te St-Niklaas (Waas) in 1668 (4).

De Pater, een diep-vroom man, komt naar Ninove in 1672 (5) om

(1) Zie « Het Land van Aalst », Jg. 1957, nr 2, bl. 60.
(2) Naessen P. Ph. : « Franciscaansch Vlaanderen, 1895, blz. 134-135.
(3) Kapittel van Kassel : 22-IX-1663.
(4) Kapittel van Poperinge : 14-X-1668.
(5) Kapittel van Gent : 9-X-1672.

biechtvader te worden van de Zusters Penitenten (6). Het is gedurende deze periode dat P. Cypriaan in 1673, aan de Rederijkerskamer de HH. Relieken van S. Anna schenkt.

In 1675 verlaat hij Ninove om te Ieper weerom biechtvader te zijn en nu van de Arme Klaren (7). In eenzelfde kapittel van 2 mei 1677 wordt hij tot Definitor van de St Jozef Provincie gekozen en tot plaatsvervangende Gardiaan te Oudenaarde. Hier verblijft hij slechts tot 9 oktober 1678. Maar in 1680 wordt hij voor drie jaar Gardiaan te Oudenaarde van het groot klooster van de « Frere Minueren Recollecten » (8). Zijn taak is hier niet gemakkelijk, want Oudenaarde en omstreken worden geplunderd door de franse troepen van de beruchte Lodewijk XIV.

P. Cypriaan verlaat Oudenaarde, februari 1683, om tot biechtvader aangesteld te worden van Zusters Penitenten te St-Pieters-Gent (9). Zijn verblijf is hier van korte duur en in oktober 1684 wordt hij Gardiaan van het klooster der Minderbroeders te Tielt (10). Hier staat P. Cypriaan voor een lastige taak : de kerk is afgebrand in 1660 en nog niet heropgebouwd. Zijn gemeente moet zich tevreden stellen met een voorlopige kapel. Onder zijn bestuur sterft Z.E.H. Petrus Verbeke, pastoor-deken van Tielt, die aan het klooster zijn boekerij, bij erfenis, laat (11). Het kapittel van 17 februari 1686 (12) kiest P. Cypriaan tot Definitor van St Jozef Provincie : een gewichtig ambt dat hij bekleedt tot 1689. Meteen wordt hij Gardiaan van het nog recente klooster te Eeklo, waarvan het kloostergebouw is voltrokken in 1670 en de kerk in 1683. De lastige meubilering van de kerk valt hem te beurt (13).

Na drie jaar wordt hij opnieuw Definitor gekozen en meteen naar Gent gezonden om er biechtvader te zijn van de Zusters Conceptionisten op St-Pieters (14). Zijn laatste funktie is die van biechtvader van de Zusters Penitenten op St-Jakobs van 1695 tot 1698 (15).

Vijf jaar later sterft hij godvruchtig in het klooster te Gent op 20 oktober 1703. Hij was omtrent 70 jaar oud. Het « Dodenboek » schrijft over hem deze woorden : « P. Cypriaan was een ieverig, vreedzaam en voorbeeldig kloosterling ».

RONSE. *P. Petrus B. de Meyer, o.f.m.*

Bronnen : Archief Ste Walburga, Oudenaarde. — Archief Stad Oudenaarde. — Archief St-Truiden.
Tabulae Capitulares (1629-1796).

---

(6) Deze Penitenten worden ook Grauwzusters genoemd. Zij volgen de Regel van de Derde Orde van St-Franciskus.
(7) Kapittel van Brugge : 8-X-1675.
(8) Kapittel van Brugge : 2-V-1677 en 17-III-1680.
(9) Kapittel van Gent : 21-II-1683.
(10) Kapittel van Gent : 24-X-1684.
(11) Verschuere P. Ant. : « De Minderbroeders te Thielt », 1933, bl. 33.
(12) Kapittel van Gent : 17-II-1686.
(13) Kapittel van Gent : 17-II-1686.
(14) Kapittel van Gent : 10-II-1692.
(15) Kapittel van Gent : 17-IV-1695.

Arnoldus Mermannus Alostanus O.F.M.

Tijdens opzoekingen in de pauselijke bibliotheek *de propaganda Fide* te Rome, viel me toevallig een waardevol boekje van een Aalsters franciskaan in handen : *Theatrum / Conversionis / Centium totius Orbis; / sive, / Chronologia / de vocatione omnium / populorum, & propagatae per universum or- / bem fidei Christianaeque religionis descriptio : / Auctore F. Arnoldo Mermannio Alostano.* Antverpiae, Ex officina Christophori Plantini / Anno M.D.LXXII. (155 × 95 mm.; 192 pp. + 16 pp. niet genummerd).

Bij nader onderzoek bleek inderdaad dat Mermannus (Mermans ? Meerman ? Mersman ? Meersman ?) in zijn tijd een niet geringe invloed heeft uitgeoefend als controversist en teologisch auteur (1), maar ondertussen in de vergetelhoek is geraakt.

Hij werd geboren te Aalst omstreeks 1528, studeerde aan de Leuvense universiteit en kwam in 1549 als derde uit in het paedagogicum « Falco » (« De Valck »). Het was te Leuven dat hij in de orde van de Minderbroeders trad en er in 1563 *lector theologiae* werd. Hij bekleedde vervolgens verscheidene ambten, werd o.m. gardiaan en *definitor*. Volgens sommige auteurs was hij ook provinciaal. Dit is evenwel onjuist. Geen enkele schrijver kan een juiste datum opgeven en op de lijst van de provinciaals komt hij niet voor. De vergissing vindt waarschijnlijk haar oorsprong in Mermannus' grafschrift dat als volgt luidt : « Anno Domini MDLXXVIII, V septembris contagiosa lue ex ergastulo carnis ereptus est Venerandus Provinciae Pater, et Definitor Fr. Arnoldus Alostanus qui cum provinciam in variis ordinis officiis praeclare ornasset, ecclesiamque Christi multis editis piis voluminibus illustrasset, diem hic clausit extremum. Cujus anima requiescat in pace » (2).

Provinciae Pater was een eretitel die aan sommige zeer verdienstelijke mannen gegeven werd en uiteraard niets te maken had met het ambt van provinciaal. De uitdrukking kan echter tot verwarring aanleiding gegeven hebben.

---

(1) Bibliografie :

DIRKS S., **Histoire littéraire** (1885), pp. 93-95.

NAESSEN, **Franciskaans Vlaanderen** (1896), pp. 303-305.

Biographie nationale, t. XIV, pp. 528-29.

Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de Belgique, t. III (1866), p. 248; t. XXII (1890), pp. 211-13.

WILLOT, H., **Athenae Orthodoxorum** (1598), pp. 50-51.

WADDING-SBARALEA, **Scriptores Minorum** (1906), t. I, p. 13.

SANDERUS, **Chorographia sacra conventus Lovaniensis FF. Minorum** (1727), pp. 147, 153, 157.

VALERI ANDREAE DESSEL I.C., **Bibliotheca Belgica.** De Belgis vita scriptisque claris (1643), pp. 83-84.

(2) VAN LOO, Bernardus, O.F.M., **Stimulus Seraphicae conversationis** (Lovanii 1862).

P. Arnoldus Mermannus stierf te Leuven, de 5de september 1578 als slachtoffer van de pest. Hij werd er begraven in de kapittelzaal van het franciskanerklooster.

Zijn boek « *Theatrum Conversionis* » is onder vele opzichten een merkwaardig werk. Het antikwariaat Ludwig Rosenthal bood voor enkele jaren een eksemplaar aan (voor 34 gulden) waarin het boek als volgt werd geapprecieerd : « A very interesting work for the history of the extension of the Catholic Church in Peru and the Indies » (cat. 195). In feite is het werk veel meer. Het is een eerste proeve van volledige missiegeschiedenis. Schrijver overloopt de evangelisatie van bijna alle toen bekende gebieden. Wat ons land betreft, de apostolische tochten van St Amandus worden uitvoerig beschreven. Ook aan de kerstening van Engeland, Duitsland en Skandinavië worden meerdere bladzijden gewijd. Hij spreekt over Aalst in het hoofdstuk over de bedreiging van de Noormannen. Volgende passus moge de Aalstenaars interesseren. De woorden die de schrijver tussen haakjes plaatste zijn een duidelijke uiting van zijn liefde voor zijn geboortestreek !

« Alostanus comitatus, ille, ditissimus agri (habet enim sub se civitates treis, pagos vastissimos, opulentissimosque LXXIJ adeoque ipsi Cameraco jura dicit, alioqui Imperiali & liberae civitati, imo qua sibi hoc tantum titulo asseruit Carolus Quintus. A quod Alosto principaretur) evangelii praeconem, cum primis S. Amandum, deinde ejus in fide alumnum S. Ursmarum habuit, anno, & quod excurrit, vj. LXVIIJ Justinia Imp. Leone IIJ. Pont. Max. Habebat sacra casulam & tugurium ad moenia S. Ursmarus, ubi postea coenobium S. Ursmaro initio, deinde S. Guielmo est nuncupatum : id quod a Nordmanis item exustum dirutumque fuit, & intra muros denique transpositum; uti in archivis ejus coenobij memini me legere puerum » (3).

Ook de missionering in de nieuw ontdekte overzeese gebieden wordt behandeld, maar het is duidelijk — gezien het jaar van publikatie — dat het hier alleen maar gaat over het aanvangsstadium. In Afrika heeft vooral Etiopië zijn aandacht getrokken.

Arnoldus Mermannus moet een breed ontwikkeld man geweest zijn. Hij citeert vaak uit de H. Schrift, uit de Vaders, en uit de latijnse en griekse klassieke schrijvers. Hij is niet op de eerste plaats een historicus, maar een teoloog. Zijn boek draagt duidelijk een apologetisch karakter. Er wordt een tesis in verdedigd : altijd heeft de Kerk het hoofd moeten bieden aan ketterse afwijkingen, en dit op alle plaatsen van de wereld. In de oudheid waren het de Gnostiekers, de Manicheërs, de Arianen enz., later de Saracenen en de Moren, thans de Calvinisten, Lutheranen en Anabaptisten. Al deze ketterijen nu spreken elkander tegen en veranderen voortdurend. Alleen de Roomse Kerk blijft onveranderd, behoedster van de onveranderlijke waarheid, *columna et firmamentum veritatis.* Het boek eindigt met een ware polemiek tegen Luther en Calvijn, en in een lyrisch nawoord, *ad lectorem, Ecclesiae Catholicae Triumphantis candidatum,*

(3) **Theatrum Conversionis,** pp. 108-109.

wordt er nogmaals op gewezen dat de Katolieke Kerk de alléénzaligmakende is, daar zij alleen van Kristus het erfgoed van het geloof gaaf en ongeschonden heeft bewaard (4).

Het « Theatrum Conversionis » dat in de pauselijke biblioteek *de propaganda Fide* bewaard wordt werd gedrukt bij Plantijn te Antwerpen, in 1572. De *Bibliothèque nationale* te Parijs bezit drie eksemplaren van deze uitgave en het minderbroederskloster te Antwerpen één. In de Koninklijke Biblioteek te Brussel is een eksemplaar van de tweede uitgave aanwezig (1573). Enkele oude bibliografen (5) vermelden een uitgave van 1563. Dit werd door sommige recentere auteurs overgenomen, zoals P. N. Sanders, O.F.M., in zijn artikel *Missiearbeid en Ware Kerk,* verschenen in *Studia Catholica,* 1(1924)285-96. Van een uitgave van 1563 heb ik evenwel nergens een spoor kunnen ontdekken. Het voorwoord van het boek is gedateerd van 1572, zodat de vraag gesteld blijft of deze uitgave van 1563 wel ooit bestaan heeft.

P. Mermannus' boek vond een gunstig onthaal. De Italiaanse konventueel en latere kardinaal Lorenzo Brancati di Lauria, een van de eerste missiologen sedert de oprichting van de kongregatie *de propaganda Fide,* heeft in ruime mate gebruik gemaakt van het « *Theatrum Conversionis* » in zijn boek « *De fide ac propagatione ejus* » (6). Het is langs Brancati om dat Mermannus' opvattingen over het missiewerk een plaats hebben gevonden in de teologische werken van de 17de eeuw.

GIJZEGEM. *R. Boudens,* O.M.I.

---

(4) Zijn overige werken getuigen van dezelfde strekking. Ziehier de voornaamste titels :

De Rogationibus, peregrinationibus, hymnis & solemnibus supplicationibis libri III. Lovanii apud Joan. Bogardum 1566.
De sancta Cruce ejusque religiosa adoratione (ibid. 1568).
De veneratione sanctarum Reliquiarum.
De exomologesi, seu confessione sacerdoti facienda (ibid. 1564).
De paenitentia publica & solemni (ibid. 1564).
Oratio de fugienda consuetudine haereticorum (ibid. 1564).
De haereticis accusandis & deferendis.
De purgatorio.
Catechismus paenitentium, sive dialogus inter paenitentem & catechistem (ibid. 1565).
Davus perduellis, sive Rerum publicarum perturbator (ibid. 1568).
De quattuor plaustris haereticarum fabularum (ibid. 1568).
Imagines mortis, cum Epigrammatis cuique figurae subjectis (Coloniae 1567).
Medicina animae (ibid. typis Birckmanni).
Van den heylighen, weerdigen, alderhoochsten Sacrament des Autaers. Antw. 1567.

(5) O.m. V.A. DESSEL, **Bibliotheca Belgica,** pp. 83-84.

(6) Brancati's traktaat is ingewerkt in zijn **Commentaria in 3um et 4um librum Sententiarum Mag. Fr. Joannis Duns Scoti, Doctoris Subtilissimi,** waarvan de augustijn Noris in 1677 getuigde : « Est hic commentarium solidus et doctus, sed admodum rarus et carus » ! (**Vindictae augustinianae.** Lipzia 1677. Cap. 3, par. 5).

Familie de Smet - Idegem [1]

I. — **Jaspar de Smet,** wiens echtgenote ons onbekend is, had minstens twee kinderen (2) :

1°) *Jaspar,* volgt II.
2°) *Geeraert,* trouwde te Idegem op 1 april 1672, na dispensatie wegens vierde graad verwantschap, met *Margareta Schollaert,* dochter van Lieven en van Catharina van Onghevalle (3).

II. — **Jaspaart de Smet,** burgemeester van Idegem (4), waar hij † 16 october 1727, en begraven werd in de kerk, × Idegem 5 december 1686 (Get. Frans van den Berghe en Jan van Cleemputte) met *Barbara Schollaert,* † Idegem 29 juli 1732, begraven in de kerk (5), dochter van Lieven en van Catharina van Onghevalle, kleindochter van Adriaen Schollaert en van Joanna Cools, en had :

1°) *Alexander,* volgt III.
2°) *Geraert,* geboren te Idegem op 15 november 1689, (P. Adriaen van den Daele loco Jaspar de Smet, M. Maria Schollaert), overleden te Idegem op 16 mei 1756, huwde met Elisabeth Lumen. Zij hadden, allen geboren te Idegem :

A) *Barbara,* ° 25 april 1732, (M. Barbara Schollaert).
B) *Cathérina,* ° 5 october 1733, (P. Alexander de Smet) (6).
C) *Adriaen,* ° 27 september 1737, (M. Petronella de Pelseneer).

---

(1) Geraadpleegde bronnen : buiten deze aangegeven in de verdere nota's : Kerkregisters van Idegem, geboorten, overlijdens en huwelijken 1667-1796; R.A.G. Boelare-Idegem, Passeringen Nrs 271 (1548-1631, 1612-1679 en 1679-1760), 272 (1612-1673, 273 (1660-1712), 274 (1719-1737), 275 (1746-1755), 276 (1755-1776). Staten van Goede Nrs 393 (1576-1660), 394 (1664-1724), 395 (1725-1738), 396 (1743-1757), 398 (1751-1768), 399 (1757-1765), 400 (1765-1773), 401 (1763-1782), 402 (1773-1777), 403 (1778-1784), 404 (1786-1695), 486 (1707-1742).

(2) R.A.G. Boelare, Wet. Pas. 273 f° 310, verkoopsakte aan Jaspar zoon van Jaspar in 1707.

(3) R.A.G. Boelare 373 f° 208, akte van 24 februari 1687, waardoor Jaspar de Smet, echtgenoot van Barbara Schollaert, en Geraert de Smet, echtgenoot van Margareta Schollaert, door tussenkomst van de pastoor en van Cornelis de Raet, een akkoord treffen over de erfenis van hun ouders en schoonouders, Lieven Schollaert en Catharina van Onghevalle. Catharina van Onghevalle was weduwe op 29 october 1682, dag waarop zij de staat van goederen van wijlen haar echtgenoot aan de schepenen van Idegem voorlegde (R.A.G. Boelare 273 f° 165). Lieven Schollaert was de zoon van Adriaen Schollaert, overleden te Idegem op 8 october 1638. Zijn weduwe Joanna Cools stelde zijn staat van goederen voor aan de schepenen van Idegem (ibid. 272 f° 78). Men vindt er in dat zij de volgende kinderen hadden : *Catharina,* negentien jaar oud, *Adriaen,* zeventien jaar oud, *Lieven,* elf jaar oud, *Maria,* negen jaar oud op 16 maart 1638. Die kinderen hadden als voogden Lieven Schollaert en Jan Cools. Op 27 october 1649 verschijnt Gillis Schollaert, zoon van Lieven, echtgenoot van Maria De Vincke, dochter van Amandus, vóór de schepen van Boelare, krachtens een volmacht verleend vóór de schepen van St Lievens-Esse op 26 februari 1649 (R.A.G. Boelare 272 f° 148).

(4) Zie zijn overlijdensakte, in De Potter en Broeckaert : Geschiedenis van Idegem, bl. 10.

(5) Zie de nota hierboven.

(6) Is het dezelfde die vermeld wordt onder de voornamen van Maria Catharina de Smet als begijntje te Geraardsbergen ? (R.A.G. Boelare 276 f° 153).

D) *Maria Carolina,* ° 1 juli 1759.
E) *Maria Anna,* ° 11 december 1740.
F) *Jan Baptist,* ° 16 augustus 1742.
G) *Alexander,* ° 29 september 1745, (P. Alexander de Smet, M. Petronella Pelseneir) (7).

3°) *Maria Antonia,* ° 26 maart 1693, (P. Michel van Cleemputte, M. Antonia de Smet).

4°) *Lieven Frans,* ° 9 juli 1698, (P. Adriaen van den Daele, M. Margareta Schollaert).

5°) *Adriana,* ° 26 december 1700, (P. Lieven Frans de Seille, M. Adriana de Smet), overleden te Ophasselt op 30 augustus 1742, huwde te Idegem op 11 juni 1729 met Adriaen van Lil, zoon van Daniel (8), overleden te Ophasselt op 6 juli 1764 (9).

6°) *Jan Baptist,* ° 28 december 1704.

7°) *Adriaen* (10).

III. — **Alexander de Smet,** burgemeester van Idegem (11), waar hij † 8 maart 1772 en begraven werd in de kerk, × Steenhuize 9 maart 1734, (getuigen Jan Baptist Bijl en Jan Baptist van Lil), met *Petronella de Pelseneir,* die ° Steenhuize 29 september 1707, (P. Frans van den Brouck, M. Maria Anna de Neve), † Idegem 16 januari 1775, begraven in de kerk, dochter van Antonius de Pelseneir en van Maria de Haelterman (12). De echtgenoten de Smet-de Pelseneir, waren eigenaars van een hofstede en van een brouwerij (13). Alexander de Smet bezat een gestruikte leen te Smeerebbe, 8996 roeden land, twee huizen, en meubelen 8970 gulden waard (14). Een zijner eigendommen was belast ten voordele van de kerk van Idegem om twee jaargetijden te betalen, dit van Lieven Schollaert en van Catharina van Onghevalle, en dit van Jaspar de Smet en van Barbara Schollaert. Die jaargetijden moesten eeuwigdurend bestaan, ingevolge testament van Barbara Schollaert verleend in 1728, en moesten elk zes gulden kosten, twee voor de pastoor, een voor de koster en drie voor de kerk (15). Zij hadden, geboren te Idegem :

---

(7) Is het dezelfde waarvan sprake met de voornamen Jan Alexander ? (R.A.G. Boelare 276 f° 41).

(8) Zie in vorig nummer de afstamming van Adriaan van Lil.

(9) R.A.G. Ophasselt loc. cit.

(10) Wij hebben zijn doopakte niet teruggevonden. Maar hij is de zoon van Jaspar (R.A.G. Boelare 274 f° 58, akte van 29 september 1732), en broeder van Alexander (ibid. 275 f° 39, akte van 23 januari 1751).

(11) Zie zijn overlijdensakte, in De Potter en Broeckaert loc. cit. en R.A.G. Boelare 399, akte nummer 3.

(12) Antoon de Pelseneir (soms ook de Pelsenaere) en Maria de Haelterman (soms ook Haelterman of Aelterman) hadden, geboren te Steenhuize :
A) *Petrus Antonius,* ° 5 september 1706.
B) *Petronella,* ° 29 september 1707.
C) *Maria Joanna,* ° 27 october, (P. Jan Haelterman, M. Maria Schollaert).
D) *Maria Anna,* (P. Antoon de Pelseneir, M. Maria Schollaert).

Ik vind ook te Steenhuize **Philips de Pelseneir,** echtgenoot van Catharina Henau, waarvan geboren te Steenhuize :
A) *Suzanna,* ° 6 april 1690, (P. Judocu de Vos, loco Judocus de Pelseneir, M. Suzanna van de Putte). Zij werd « solemniter » gedoopt.
B) *Anna Maria,* ° 2 october 1693, (P. Frans de Ruyter, loco Rev. Dom. Augustinus de Pelseneir, M. Suzanna van de Putte).
C) *Maria,* tweeling met voorgaande, (P. Frans de Ruyter, M. Suzanna van de Putte).

(13) Tamelijk belangrijk, want zij hadden vier paarden en veertig koeien.

(14) R.A.G. Boelare 402 « Staet ende inventaris... enz. ». Voogden over de kinderen Antoon Michel de Smet en Frans Jozef Wilmars. Zie ook R.A.G. Boelare 401 f° 99.

(15) R.A.G. Boelare, Rekeningen van de kerk van Idegem van 1769 tot 1782.

1°) *Antoon Albert,* ° 24 december 1734, (P. Antoon de Pelseneer), griffier van Ophasselt, trouwde met *Maria Theresia de Smet,* die † Ophasselt 14 januari 1774, dochter van Jan de Smet, baljuw van Ophasselt, en van Joanna Maria Moreels (16). Zij hadden, geboren te Ophasselt :

---

(16) Gezien Maria Theresia de Smet dezelfde familienaam draagt als haar echtgenoot, hebben wij ons afgevraagd of zij verwant waren. Andere namen die in de stamboom van de familie de Smet voorkomen, zijn ook in de andere familie de Smet te vinden, maar wij hebben het niet kunnen bewijzen. Doch wij geven nochtans een klein overzicht over deze familie de Smet.

I. — **Adriaen de Smet,** baljuw van Ophasselt en van Nederhasselt, huwde in eerste huwelijk met Maria Haelterman, overleden te Aspelare op 11 februari 1684, en in twee huwelijk met Livina de Boukere, deze laatste hertrouwd met Petrus Berlangée. Hij overleed iin 1684 en had uit het eerste huwelijk (R.A.G. Aspelare 97 f° 6) :

1°) *Adam,* volgt II.

2°) *Adriaen, negen* jaar oud in 1684, overleden vóór 1696, want hij wordt niet meer vermeld in de Staat van goede van zijn vader.

3°) *Jan Baptist,* vier jaar oud in 1684, later baljuw van Aspelare, trouwde met Fernandina van der Straeten, overleden te Aspelare op 7 september 1718, waarvan hij had :

A) *Petrus,* zes jaar oud in 1718.

B) *Martinus,* vijf jaar oud in 1718.

C) *Joanna,* drie jaar oud in 1718.

D) *Jan,* elf maand oud in 1718.

Kinderen over welke Adriaen de Smet, oom, voogd werd.

4°) *Joanna Catharina,* vijftien jaar oud in 1684, ongehuwd overleden, want zij erft niet meer, met haar broeders Adam en Jan Baptist, van Hendrik en Margareta de Clippele, die overleden te Leeuwergem (R.A.G. Aspelare 99 f° 101 en 201).

en van het tweede bed (R.A.G. Aspelare 12) :

5°) *Martinus Ludovicus.*

6°) *Gullielmus.*

II. — **Adam de Smet,** dertien jaar oud in 1684, later baljuw van Ophasselt, Sint Antelinks, Woubrechtegem en Aspelare, † Aspelare 6 maart 1713, huwde met Petronella de Neve, overleden te Pont à Celles op 11 november 1731, hertrouwd met Pieter de Coster, burgemeester van Aspelare (R.A.G. Aspelare 106 f° 391, akte 104).

Hij had, geboren te Aspelare en over wie voogd was Jan de Smet, oom (R.A.G. Aspelare 99 f° 185) :

1°) *Jan,* volgt III.

2°) *Maria Theresia,* zeventien jaar oud in 1713, overleden ongehuwd, want zij erft niet meer van haar broeder Adriaen (R.A.G. Ophasselt 17 f° 61).

3°) *Alexander,* vader van Frans de Smet, erfgenaam van zijn oom Adriaen.

4°) *Adriaen,* baljuw van Ophasselt, overleden ongehuwd, latende als enige erfgenamen zijn neef Frans, zoon van zijn broeder Alexander, en de kinderen en kleinkinderen van zijn broeder Jan de Smet (R.A.G. Ophasselt 17 f° 61).

5°) *Frans,* overleden ongehuwd.

III. — **Jan de Smet,** negentien jaar oud in 1713, baljuw van Ophasselt, trouwde met Maria Moreels, die † Ophasselt 24 november 1775 (R.A.G. Ophasselt 12 f° 211), dochter van Philips Moreels, burgemeester van Ophasselt, (de Potter en Broeckaert, Geschiedenis van Ophasselt). Weduwe geworden hertrouwt zij na huwelijkscontract van 15 september 1744, vóór Mter Hendrik de Zelegger, met Pieter de Coster, baljuw van Ophasselt, zoon van Pieter en van Maria Ooghe, gestorven zonder afstammelingen. Tussen de erfgenamen van Pieter de Coster vinden wij

A) *Jan Alexander*, huwde na contract van 10 juni 1790 vóór Mter de Nayer, notaris te Ninove, met *Berlandine van Wynendaele*, dochter van Jan van Wynendaele en van Christina Cauwels, † Ninove 6 juni 1792, latende maar een kind, *Maria Godelieve*, geboren in september 1791 (17).

B) *Maria Carolina*, ° 1768, was × : 1) op 8.1.1791 met *Jacques François Notté* (° 1766 en † Lessen 1805, zoon van César François Notté en Anne Catherine Tacquenier), van wie geboren te Lessen :

1. *Antoine Albert*, ° 24.10.1791.
2. *Philippe Joseph*, ° 20.4.1793, † 21.3.1862.
3. Kind ° en † 27.6.1794.
4. *Marie Thérèse*, ° 13.8.1795, † Aalst 20.12.1871, × *Jean Marie Raymond de Craecker* (° Aalst 1793 en † ibid. 10.7.1865).
5. *Caroline Bernardine*, ° 29.7.1797, † 13.8.1797.
6. *César François*, ° 18.7.1798, ongeh. † 11.12.1842.
7. *Théodore Joseph*, ° 28.9.1800, † 1884.
8. *Marie Caroline*, ° 4.12.1802.
9. *Charles Joseph*, ° 7.9.1804.

Uit een tweede huwelijk op 26.8.1806 met *Louis Michel Baudelet* (die † 26.4.1846, oud 66 j.) :

10. *Augustine*, ° Lessen 13.7.1807, × *Benoit Joseph Dumortier* († juni 1852).
11. *Louis*, ° Lessen 9.3.1810, † 14.8.1810.

Zij bewoonden een herenhuis met brouwerij en mouterij gelegen te Lessen aan de Dender, achter het Stedelijk Hospitaal, aangekocht door hun ouders op 16.8.1791, en aldus achtereenvolgens bewoond door de echtgenoten Notté-Tacquenier, Notté-de Smet, Notté-Poisson, Notté-Leman en is thans bewoond door de echtgenoten Charles Notté-Deldalle.

C) *Maria Theresia*, ° in 1772, overleden te Ophasselt op 26 mei 1826, gehuwd met *Frans Berlengée*, die † Ophasselt 19 september 1819, zoon van Hendrik en van Anna Christina de Wever (18).

2°) *Maria Carolina*, ° 4 october 1736, zinneloze.

3°) *Jan Karel*, ° 23 juli 1737, (P. Karel de Rouck, M. Elisabeth Lumen), trouwde te Idegem op 16 februari 1774, (huwelijk ingezegend door zijn broeder

---

Adriana de Smet, echtgenote van Julien Dept, dochter van ..... de Smet en van Maria de Coster, zuster van Pieter voornoemd.

Jan de Smet, was vader van (R.A.G. Ophasselt 7 Bis) :

1°) *Karel Philips*, † Aspelare 4 februari 1774, echtgenoot van Joanna van Heghe, door wie hij vader was van : *Petrus, Egidius, Bernardus, Jan Frans, Alexander, Benedictus, Maria, Maria Josephina* en *Jan Baptist*. Deze laatste overleden tussen 1772 en 1775, want in 1772 wordt hij vermeld in de Staat van goederen van zijn groot-oom Adriaen de Smet, en in 1775 wordt hij niet meer vermeld in de Staat van goederen van zijn grootmoeder.

2°) *Alexander*, priester, onderpastoor te Hekelgem (R.A.G. Boelare 276 f° 145).

3°) *Maria Theresia*, in huwelijk met Albert de Smet, griffier van Ophasselt.

4°) *Maria Anna Barbara*, negentien jaar oud in 1757. Haar voogd was Adriaen, zoon van Adriaen de Smet. Zij trad in het huwelijk met Jan Claes, licenciaat in de geneeskunde, te Lede, en overleed te Lede op 23 mei 1764.

5°) *Bernardus*, baljuw van Ophasselt, ongehuwd overleden op 18 december 1757.

(17) R.A.G. Ninove 491 f° 107. De voogden waren Jan van Wijnendaele, grootvader te Aspelare, en Antoon Albert de Smet, grootvader te Ophasselt.

(18) K.L. Berlangée was burgemeester van Ophasselt van 1830 tot 1875 (de Potter en Broeckaert, Geschiedenis van Ophasselt).

Alexander, oratoriaan), met *Anna Maria Bijl*, uit Geraardbergen, en had, geboren te Idegem :

A) *Karel Hendrik*, ° 13 juli 1777, (P. Karel Hendrik de Cassina, graaf van Martenasa en van Worsheim, vrijheer van Boelare, heer van Vlaanderen, M. Catharina Hendrika François de Paule de Brouckhoven, gravin de Bergeyck, barones van Leefdaal).

B) *Anna Maria*, ° 1 september 1778.

C) *Joanna Antonia*, ° 25 december 1779.

D) *Jacobus*, ° 27 juni 1782.

E) *Petrus Jan*, ° 3 october 1786.

F) *Justinus*, ° 23 april 1789.

G) *Adriaen*, ° 27 november 1791.

4°) *Alexander*, ° 16 januari 1741, (P. Geraert de Smet, M. Anna Maria Collaert, begijntje te Geraardsbergen), priester oratoriaan (19).

5°) *Adriaen*, ° 3 april 1742, (P. Adriaen van Lil, M. Anna Maria Joanna de Pelseneir), schepen van Idegem en dan « maire » van Idegem onder het frans bewind, van 1800 tot 1803, was in 1802 peter van de nieuwe klok van de kerk (20). Hij trouwde met *Livina de Vos*, van Ophasselt en had, geboren te Idegem :

A) *Maria Theresia*, ° 19 februari 1785, (P. Jan Karel de Smet, M. Anna Maria de Smet).

B) *Joanna Catharina*, ° 13 maart 1786.

C) *Maria Theresia*, ° 27 juli 1787.

D) *Petrus Frans*, ° 4 april 1789.

E) *Antoon Hubrecht*, ° 3 januari 1793, (P. Antoon Albert de Smet, M. Isabella de Melder).

6°) *Anna Maria*, ° 18 april 1744, (P. Gabriel Bijl, M. Anna Maria Antheunis), jong overleden.

7°) *Anna Maria*, ° 22 juli 1746, (P. Pieter van den Broucke, M. Adriana de Pelseneer), † Idegem 1 februari 1796. Zij kreeg een bruidschat van 1382 gulden (21), en huwde te Idegem op 28 mei 1765 met *Frans Jozef de Wilmars*, licenciaat in de geneeskunde, ° Schelle 20 maart 1738, † Herzele 28 pluviose jaar XIII, zoon van Jan Baptist de Wilmars, licenciaat in beide rechten, advocaat bij de grote Raad te Mechelen, griffier van Schelle, Niel en Laar, en van Anna Kennie (22).

---

(19) R.A.G. Boelare 276 f° 50.

(20) R.A.G. Boelare, 403 en 201 rekeningen van de kerk; 208 rekeningen van den disch; 562 ferieboek, f° 66 v°; de Potter en Broeckaert, Geschiedenis van Idegem, blz. 11 en 15.

(21) R.A.G. Boeelare 402.

(22) Uit het huwelijk van *Frans Jozef de Wilmars* en Anna Maria de Smet werden geboren te Herzele, en aldaar gedoopt als « Wilmars » :

A) *Jan Baptist*, ° 28 februari 1766, (P. Jozef Wilmars, M. Petronella de Pelseneir).

B) *Maria Alexandrina*, ° 19 maart 1767, (P. Alexander de Smet, M. Maria de Pelseneir).

C) *Jan Antoon*, ° 10 september 1768, (P. Antoon Albert de Smet, M. Maria Josepha Wilmars), overleden ongehuwd te Herzele op 30 april 1853).

D) *Frans Jozef*, ° 25 april 1770, (P. Adriaen de Smet, M. Maria Cornelia de Smet).

E) *Frans Jozef*, ° 15 april 1771, (P. Jan Karel Lucas, M. Theresia Petronella Wilmars).

F) *Constantia Francisca*, ° 21 october 1773, (P. Rev. Dom. Louis de Rouck, M. Joanna Catharina de Smet).

G) *Pieter Frans*, ° 18 augustus 1774, (P. Frans de Smet, M. Petronella de Smet).

H) *Maria Anna*, ° 27 mei 1775, (P. Jan Baptist van Lil, M. Maria Barbara de Smet).

8°) *Joanna Catharina,* ° 29 januari 1749.
9°) *Petronella,* veertien jaar oud toen haar vader overleed, gestorven in 1758.

N.B. Ik vind ook te Idegem **Jan Frans de Smet,** schepen van Idegem, echtgenoot van *Maria Anna van der Linden,* van Idegem. Hun huwelijk werd ingezegend op 20 januari 1769 en zij hadden de volgende kinderen, geboren te Idegem, waarvan de peters en meters wel aanduiden dat men te doen heeft met dezelfde familie als de Smet's hierboven :

1°) *Barbara,* ° 20 maart 1769, (P. Gaspard van Cleemputte, M. Barbara de Smet).
2°) *Alexandrina,* ° 15 mei 1770, (P. Alexander de Smet).
3°) *Jan Baptist,* ° 21 april 1772, (M. Joanna Catharina de Smet).
4°) *Jan Frans,* ° 3 januari 1774, (P. Jan Baptist van Lil, M. Barbara van Cleemputte).
5°) *Pieter Jacobus,* ° 8 februari 1776, (P. Pieter Jacob van Cleemputte, M. Catharina Francisca van Oudenhove).
6°) *Isabella,* ° 6 januari 1778.
7°) *Jan Karel,* ° 7 januari 1780.
8°) *Adriaen,* ° 7 juni 1782, (P. Adriaen de Smet, schepen van Boulare, M. Maria Bijl).
9°) *Alexander,* ° 4 juli 1784.
10°) *Catharina Francisca,* ° 19 mei 1786.
11°) *Jossina,* ° 19 mei 1786, (tweeling).
12°) *Bernardus,* ° 19 mei 1790, (P. Frans de Wilmars, licentiaat in geneeskunde, M. Barbara van Cleemputte).

GENT. **W. van Hille.**

I) *Maria Anna Antonia Josepha,* ° 13 januari 1777, (P. Jozef Merckx, M. Anna Maria Reye), † Herzele 30 augustus 1853, trouwde te Herzele op 20 februari 1808 met Jacobus Huleu, keizerlijke notaris te Herzele, ° Herzele 27 augustus 1849, zoon van Jacobus Huleu en van Joanna Crié. Hun dochter huwde met Ferdinand Hanssens, wiens zoon René Hanssens, vader was van Laurentia Hansens, echtgenote van Paul van Hille, vader van schrijver van deze genealogie.
J) *Adriaen Jacobus,* ° 20 november 1778, (P. Adriaen de Smet, M. Isabella de Noble).
K) *Isabella,* ° 22 juni 1780, (P. Adriaen de Smet, M. Isabella de Noble, van Zemmerzake).
L) *Benedictus,* ° 23 augustus 1781, (P. Rev. Dom. Maegherman, onderpastoor te St Lievens-Esse, M. Petronella de Smet).
M) *Benedictus,* ° 25 augustus 1783, (P. Rev. Dom. Benedictus Maegherman, M. Petronella de Smet).
N) *Francisca,* ° 14 augustus 1784, (P. Rev. Dom. Alexander de Smet, M. Maria Carolina De Noble van Zemmerzake).

Jan Baptist Wilmars, was zoon van Jan Baptist, griffier van Niel, Schelle en Laar, † Schelle 17 augustus 1720, echtgenoot van Anna Aulaerts. Laatgenoemd echtpaar had, benevens Jan Baptist de Wilmars, hierboven vermeld, licenciaat in beide de rechten en advokaat bij de Grote Raad te Mechelen, N. Wilmars, kanunnik van het Kapittel van Torhout, Maria Jozepha de Wilmars, echtgenote van Pieter Frayes, heer van Veubeke, burgemeester van Torhout, en Joanna Wilmars, echtgenote van N. van Daele, griffier van Ronse.

Het geslacht **de Wilmars** volledig uitgestorven zijnde, heeft de familie Mertens, bij Koninklijk Besluit bekomen de naam « **de Wilmars** » aan de hare te mogen toevoegen. De familie Mertens stamt inderdaad van de heer senator Mertens, in huwelijk met Maria Jozefa Erix, dochter van Frans Erix, notaris en burgemeester van Puurs, in huwelijk met Joanna de Winter, dochter van Armand André de Winter, geneesheer te Puurs, en van Anna Theresia Petronella de Wilmars, zuster van Frans Jozef Wilmars, in huwelijk met Anna Maria de Smet.

Enkele Gentse Kunstenaars uit de tweede helft van de XVII^{de} eeuw werkzaam te Bottelare

Bottelare was in de tweede helft van de XVIIde eeuw een voornaam bedevaartoord. De verering van de H. Moeder Anna was er in volle bloei (1). De toeloop van de pelgrims was er zo groot dat de gemeente rond 1641 besloot de bestaande kerk te vergroten. Bij die verbouwing zijn enkele kunstenaars, meestal uit het Gentse, werkzaam geweest.

Laten wij het dus eerst hebben over die bouwbedrijvigheid in de XVIIde eeuw. Enkele gegevens vinden wij in de bestaande literatuur, al is alles niet juist of volledig (2). Het bronnenmateriaal, benut voor de bouwgeschiedenis, is zeer ongelijk en onvolledig. Vooreerst zijn er de rekeningen van de kerkfabriek (3). De abdij van St.-Pieters was grote tiendeheffer te Bottelare. In haar archief hebben wij menige zeer nuttige inlichting gevonden (4).

---

(1) Cfr. onze studie : Enkele archivalische toelichtingen tot de geschiedenis van een locale devotie op het einde van de XVIIde E., in : **Oostvlaamse Zanten,** 1958.

(2) F. DE POTTER, J. BROECKAERT, De Geschiedenis der gemeenten van Oost-Vlaanderen, Deel I, Bottelare, geeft enkele elmenten tot de bouwgeschiedenis. In de Inventaire Archéologique de la Flandre orientale, aflev. I (Bottelare), steunt G. VAN DEN GHEYN inzake de bouwgeschiedenis van de kerk op de gegevens van De Potter. De recentste inlichtingen bij A. VAN DER LINDEN, De Verering van de H. Moeder Anna te Bottelare, **Jaarboek van de Zottegemsche Kulturele Kring,** 1952-53, bl. 50 vlg. (met een literatuuropgave aan te vullen met L. DE WACHTER, Repertorium der Nederlandse gouwen en gemeenten, deel V, bl. 497).

(3) GENT, RIJKSARCHIEF, **Fonds Bottelare,** nr. 24 met de rekeningen over de jaren 1659-61; 1671-72; 1686-7; 1687-8; 1698. Veel kerkrekeningen moeten verloren gegaan zijn. In het KERKARCHIEF te B. bevindt zich o.m. een « Inventaris van registers, rentebrieven [en] andere originele pampiere ende documenten de kercke van Bottelare raickende overghelevert op den vierden X. bris 1711 aen den heer pastor ende baillu ende kerckmeesters overgelevert, bij ende van wegen heer ende Meester Martinus vander Zee, pastoor van Moorsele erfgenaem van heer ende Meester Servatius van der Zee in zijn leven pastor van Bottelare. » Hierin worden vermeld o.m. een register kerkrekeningen (van 1625 af), alle kerkrekeningen van 1653 af tot en met 1709-10, « filassen van quittancies » enz. In een inventaris aangelegd in 1844 (KERKARCHIEF, **Register der Beraedslagingen der Kerkfabriek)** worden vele documenten opgesomd die nu onvindbaar zijn geworden als « pampieren raeckende de bouw van de Kerk, een conditie van aenbestedinge van de kerk, accoord raeckende de bouw van de kerk... »

(4) GENT, RIJKSARCHIEF, **Fonds St. Pietersabdij,** IIe deel, n° 795. Deze lijvige bundel bevat in hoofdzaak de stukken van het proces gevoerd tussen de abt van St. Pieters en de kerkmeesters van Bottelare. Door beide partijen wordt naar oude stukken verwezen, die, of geciteerd of overgeschreven, als bewijsstuk dienend, dikwijls interessante inlichtingen verstrekken over de bouwgeschiedenis. Een bondige samenvatting van

Werd in 1641 onmiddellijk met de bouw begonnen (5) ? Dit zou men misschien kunnen afleiden uit het feit dat de kerkfabriek in 1642 de toelating verkreeg was te verkopen, om met de opbrengst van die verkoop de onkosten te dekken van de bouw (6). Het is echter waarschijnlijker dat er met bouwen eerst in 1643 werd aangevangen (7). Op 10 juli 1643 richtte de pastoor van B. zich tot abdij van St.-Pieters om een milde steun te bekomen (8). Dit document alsmede de bewijsstukken die de abt in 1764 aanhaalt leren ons heel wat over de eerste jaren van de bouwgeschiedenis van de nieuwe kerk. Vóór juli 1643 werd om toelating verzocht een nieuw koor op te richten. De afwerking van de beuken stelde men uit tot later, hopende op komende milde giften (9). Waren in juli 1643 de werken werkelijk nog niet aangevangen, of trachtten de regeerders tijd te winnen ? Vóór 25 januari 1644, zo blijkt uit het zeggen van de pastoor, waren reeds de meeste fondamenten gelegd (10). Het is dus waarschijnlijk dat daar-

---

het proces is hier op haar plaats. Voorwerp van het geschil was de vraag wie de kosten moest betalen van de restauratie aan de kerk gedaan in 1764. Die van B. betogen dat zij moesten gedragen worden door de tiendenheffer. De abt, om zich aan de betaling te onttrekken, geeft als reden aan dat de kerkfabriek niet een noodzakelijke restauratie, maar wel grote en overbodige veranderingen had doen uitvoeren, waarvoor hij niet kan aansprakelijk gesteld worden. Ook zouden die van B., zonder toelating aan de abdij te hebben gevraagd, het kapitaal en de inkomsten van de kerk (en een ander maal b.v. in 1665) tot de verbouwing hebben benut. Ook tracht de abt aan te tonen dat de bouw van 1643 volstrekt onnoodzakelijk, « extravagant » is geweest, en de abdij dus nooit, vroeger, nu, noch in de toekomst, kan verplicht worden tot betalen van alle gebeurlijke kosten uit die bouw voortvloeiend. Een besluit van de Raad van Vlaanderen (1764) gaf de abt echter ongelijk. De Grote Raad van Mechelen trad echter zijn standpunt bij. Uiteindelijk echter ziet het er toch naar dat de abt (hiertoe gebonden door een placaat van 25 7-bris 1769, cfr. **Fonds St. Pietersabdij,** II, nº 334) de kosten op zich neemt. Bij dit proces werd vlijtig (en vooral dan door de regeerders der abdij) in de archieven gepluisd. De abt weet de kerkrekeningen voor te leggen van 1644-8, 1658, 1663-4 ..., het origineel verzoekschrift van 1643 en gewaagt van nog andere verzoekschriften, waarop wij op een andere plaats zullen terugkomen.

(5) In 1641 vroeg de pastoor van Lekeburne de toelating aan de bisschop van Mechelen om de kerk te mogen vergroten. F. DE POTTER, o.c., bl. 16.

(6) IBID, noot 13.

(7) Verschillende malen heeft de kerkfabriek op de toelating tot de verkoop van was aangedrongen. Het is waarschijnlijk dat eerst nadat zij van die bron van inkomsten verzekerd was, dat ze besloot de bouw aan te vangen. Dat in het verzoekschrift van 1643 nog de wens wordt geuit dat die van B. « geerne hun kercke zouden vermeerderen » is een aanduiding te meer dat de bouw nog niet begonnen was.

(8) Cfr. Enkele archivalische Toelichtingen, Aanh. I. Dit document is een onvolledig overschrift van het verzoekschrift van de pastoor. Ook in een « memorie » van 13 aug. 1764 van de abt van St. Pieters wordt naar dit verzoekschrift verwezen (Bijl. I). In 1765 vertoonde de abt de originele requeste van 10 juli 1643.

(9) Het is een algemeen verspreide gewoonte de werken aan de kerk met het koor aan te vangen.

(10) Het tweede verzoekschrift (Bijl. I) van de pastoor aan de abt is te plaatsen vóór de winter van 1643-44. Hij tracht nu geld te krijgen, om gedurende de winter het bouwmateriaal bijeen te brengen en te bewerken.

mee nog in 1643 werd aangevangen. Zo meende de abt het ook uit de studie der kerkrekeningen te kunnen halen.

In dit jaar — 1644 — zijn de grondvesten gelegd geworden aan de oostkant (het koor) en ook « ter seydert », d.w.z. van de zijmuren tot aan de voorgevel. In de volgende jaren worden de muren verder opgetrokken. Het hoofdkoor en de zijkoren worden opgebouwd. In de boord van het ovale venstertje aan de buitenmuur van de rechterzijbeuk vindt men tenander de datum 1650. Was dan misschien dit zijkoor voltooid (11) ?

In het grafschrift van de gebroeders van Lekeburne (12), pastoors te Bottelare, wordt aan Judocus († 1651) de eer toegekend de kerk bijna te hebben « volmaakt ». In feite was er nog heel wat aan te doen. Nog in 1657 werd flink aan de kerk gewerkt. In dit jaar was ze reeds zo ver afgewerkt dat een eerste mis kan worden opgedragen (12bis). Het kerkgebouw was echter nog slechts gedeeltelijk « gedicht » of overdekt. Waarschijnlijk was alleen het koor, misschien nog voorlopig overdekt.

De abt heeft in de jaren 1658-62 geen verdere bouwbedrijvigheid genoteerd. Ontbraken (in 1764) over deze jaren de kerkrekeningen of zijn de werken in die jaren werkelijk stop gezet geworden (13) ? Hoe dan ook, in 1663 (14) was de voor(West)gevel gebouwd en de toren opgetrokken (ter hoogte van de tweede geleding). Wanneer de muren van de oude kerk zijn afgebroken geworden (15), is uit de context niet juist op te maken, waarschijnlijk tussen 1657 en 1663. Dan werd ook de bedaking van de oude kerk verwijderd (16). Na 1663 wordt de kerk

---

(11) Op dezelfde plaats in de linkerzijbeuk leest men « Anno ... » Het jaartal is verdwenen. Een klein klokje (gegoten door een Gents klokkengieter) boven het koor van de kerk draagt de datum 1653. In 1650 werd de kerk door Mr. Jacques Hutsebaut opgemeten. Het halfronde hoofdaltaar was dan reeds 70 voet hoog en 36 voet breed. Het had reeds zijn steunberen. Ook de muren van de N. en W. zijbeuken worden opgemeten, evenals de Westelijke zijkapel en drie pilaren (BOTTELARE, **Kerkarchief,** Sakristie). Uit doc. II blijkt dat in 1650 het koor alleen nog moest overdekt worden.

(12) Het grafschrift bij F. DE POTTER, o.c. en R. VAN DER LINDEN, o.c.

(12bis) Is de pastoor te optimistisch geweest, als hij hoopte dat in 1651 de eerste mis zou kunnen opgedragen worden in het overdekte koor (Cfr. doc. II, te vergelijken met de gegevens van doc. I).

(13) Onder de rekeningen die de abt schijnt geconsulteerd te hebben komt alleen de kerkrekening van 1658 voor. Waarschijnlijk ontbraken dus de rekeningen over de jaren 1659-62. Zij waren echter in het begin der XVIIIde E. nog in het kerkarchief te B. (cfr. noot 3).

(14) Men mag wel aanvaarden dat de abt hier zijn bevindingen in chronologische volgorde verstrekt. Men vindt deze datum 1663 ook in het opschrift aan de toren en in het portaal.

(15) Wat het uitzicht of het grondplan van die oudere kerk is geweest is tot hiertoe niet te achterhalen. Reeds in het begin van de XIIde E. bezat de St. Pietersabdij altaren te B. J. TOLLENAERE kende in de XIXde E. brieven (van 1600 af) gericht aan de pastoor der « parochiale Kercke van B. » In 1627 stond naast de parochiale kerk de kapel toegewijd aan de H. Anna.

(16) Zo menen wij, de niet zeer duidelijke tekst te mogen begrijpen. Eerst wanneer de nieuwe kerk voldoende was afgewerkt, om de diensten toe te laten, werden de oude muren en de bedaking (die het tot hiertoe on-

verder afgewerkt. Wat juist is uitgevoerd geworden aan de bekapping is moeilijk met zekerheid te zeggen. De bewoordingen van de abt zijn hier te duister (17).

Komen de bevindingen van de abt — in zake de bouwbedrijvigheid — overeen met wat wij uit de oudste kerkrekeningen van 1659-61 te weten komen ? Hij heeft het blijkbaar bij het rechte eind. Deze rekeningen bevatten allerminst een echo van een levendige bouwbedrijvigheid. Misschien heeft het oorlogsgevaar er wel schuld aan. Slechts eenmaal — in 1661 — werd steen aangevoerd uit Kwatrecht (18). Het zijn waarschijnlijk alleen onderhoudswerken die worden uitgevoerd, zoals het witten van de kerk in 1659 en het onderhoud van de daken en de goten (19). Van 1659 tot 1661 hebben de glazeniers in de kerk gewerkt, de vensters worden gekalkt en gerepareerd (20). In de toren was reeds een uurwerk ingebouwd en twee klokken opgehangen (21). In augustus 1660 werd de kerkvloer, die vroeger met stro werd bedekt, geplaveid (22).

De kerkrekeningen van 1671-72 zijn te onvolledig bewaard, zodat wij hier eveneens geen inlichtingen vernemen over de bouwgeschiedenis van de kerk. Eerst in 1686-87 en 1687-88 horen wij de echo van hamer en truweel. De kerk naderde waarschijnlijk hare voltooiing (23). De steenhouwers hadden hun werkplaats opgeslagen naast de kerk (24). In dit jaar zijn de bouwmeesters en de ondernemers verschillende

---

mogelijk had gemaakt op de nieuwe muren een dak te leggen) afgebroken. Trouwens, blijkt uit de kerkrekening van 1658-61, dat gedurende deze jaren de beuken van de oude kerk zijn afgebroken geworden (f° 17 v°).

(17) Is hier sprake van een lantaarntoren ? « Lantaarn » als bouwkundige term heeft slechts die betekenis (cfr. E.T. HASLINGHUIS, Bouwkundige Termen. Woordenboek der Westerse architectuurgeschiedenis, Utrecht 1953, bl. 228 : de bovenste uitgewerkte verdieping van de toren). Aan een bekroning van het transept (L. REAU, Dictionnaire d'Art et d'Archéologie, Parijs, s.d. bl. 267) moet gezien de aanleg van de kerk niet gedacht worden. Ook blijkt eerder later aan de toren te zijn gebouwd.

(18) RIJKSARCHIEF GENT, **Fonds Bottelare,** n° 24, rek. 1659-61, f° 17.

(19) IBID., 12 v°, 14. Peter Poisier, schaliedekker, trekt in 1661 reeds drie jaren pensioen voor het onderhoud van de daken en goten.

(20) IBID., f° 13 : « Item betaelt aen philips Provingier ende jackes van de Coyen, glaesemackers over de reparatien gedaen aen de vensters van onze kercke tot den 5 febr. ende den 24 8br. 1661 maekende alhier 1 lb. XIII sch. X gr. »; f° 16 v°; de waard wordt betaald voor het verteer van de glazeniers over de jaren 1659-61 : f° 23.

(21) IBID., f° 16, 12, 14.

(22) IBID., f° 19 v° — « Item betaelt aen Adriaen van trappen over hondert ende vijftich stroot ghelevert aen de Kercke om die te stroien eer sij ghepaveit was ende over het haelen van den paveysteen aen Melle veer gheloost ... »; f° 9 : in aug. 1660 haalden de pastoor van Merelbeke en de kerkmeester van Lemberge tichels te Bottelare. De post is echter gebiffeerd geworden. Meende men aanvankelijk te veel tichelen te hebben aangekocht ?

(23) ID., Reken. 1687-88, — Er wordt gezegd dat « de werclieden den begonsten bouw souden voltrecken ».

(24) ID., Reken. 1686-7, — « Item betaelt aen piter stuysman over het leveren van ... bandtroeden, latten ende wisschen om decken van het stroyen huysschen voor de steencappers de somme van 1 lb. II sch. V gr. ».

malen het werk komen onderzoeken (25). Zeer veel bouwmaterialen werden aangekocht en met wagens aangevoerd uit de omliggende of meer afgelegen gemeenten als Munte (26), Gontrode, Landskouter, St. Lievens-Houtem (27). In de steenovens langs de Schelde (Merelbeke, Melsen, Vurste, Schelderode en Melle) werd steen gehaald (28). Vooral te Balegem (29) werd « arduin », balegemse zandsteen (30), gehaald. Zelfs uit Brussel kwam dit materiaal. De zandsteen uit Lede en Brussel werd te Melle en ook te Merelbeke aan de Schelde gelost (31).

Eenmaal wordt er steen gelost aan de haven (32). Ook grote hoeveelheden schaliën werden aangekocht voor de daken, Nog vóór 1687 werd hout geleverd voor de bedaking (33). Werd er dus nog altijd ge-

---

(25) IBID., f° 13 v : « Item soo brenght den doender in betaelinghe door de heer besteders ende ingeniairs [voor ?] mijn heer de hoogbaillu ten diversen reysen comende het werck besichtigen tot II lb. » De bouw werd in tegenwoordigheid van de kerkmeesters opgemeten (f° 11 v°).

(26) Te Munte bezat de kerk waarschijnlijk een steenput waaruit ze carielsteen (baksteen) verkocht — ID., Reken. 1687-88, nr. 12, 43 (de verschillende posten in die reken. dragen een volgnummer dat wij hier overnemen).

(27) IBID., nr. 82, 87.

(28) IBID., n° 67, 63, 42, 88, 92 — Rek. 1686-7, f° 12 v°, 13.

(29) ID., Reken. 1687-88, n° 47, 57, 93 — ook te Merelbeke en Melle, als Moortsele werd arduin gehaald.

(30) Daaronder is de specifieke Vlaamse zandsteen (ook Ledische steen geheten) begrepen, die vooral te Balegem (F. DE POTTER, Geschiedenis der gemeenten van Oost-Vlaanderen, I° deel, Balegem, 1864, bl. 5, noot 4; E. MORTIER, Communications sur les recherches faites dans les anciennes carrières de Balegem, **Bullet. van de Maatsch. Geschied. Oudh. Gent** (1898), bl. 125-131; **Jaarboek van de Zottegemse Kulturele Kring,** 1950-51, bl. 57 vlg.; M. GULINCK, Geologische uitstappen naar Oosterzele, Balegem, **Biologisch Jaarboek,** II (1944), bl. 45-60 — maar ook in andere gemeenten als Moortsele (F. DE POTTER, o.c. deel V, Moortsele, bl. 4), Oosterzele e.a. werd gedolven. In kerken en openbare gebouwen te Gent werd in de XVIde E. Balegemse steen veelvuldig gebruikt (KERVIJN DE VOLKAERSBEKE, Les églises de Gand, I, 1887, bl. 6, 129.

(31) ID. Reken. 1687-88, n° 73 : « Item betaelt aen Mr. Jan Pieters over leveringhe van den rooden brusselschen arduyn, mits gaders voor hem betaelt een bewijs van drije pont ses sch. gr. 't samen beloopende de somme van XVIII lb. XIIII sch. gr. » In de sacristy (kerk Bottelare) vinden wij in een bundel kwijtschriften, de volgende quittantie : « Ontfaen by my onderschreven door dhanden van den Eerw. Heer mynheer den pastoor van bottelaere de somme van vyftich ponden grooten over den inhouden deser. Item ontfaen door handen van den selven heer pastor de somme van derthien schellingen ende ses grooten over 't lossen van de roode arduyn steene ende andere oncosten. Actum desen 14 mei 1687. [Getek.] Jan Pieters. Visa 25 aug. 1688 ». Andere kwijtschriften (over de hier vermelde XVIII lb. XIIII sch. gr.) leren dat hij in verbinding stond met Brusselse handelaars. Hij betaalde ook de schipvracht van de arduin te Melle gelost. Rek. 1686-7, f° 9 v°; Rek. 1687-8 nr. 88.

(32) Rek. 1687-88, n° 104 — « Item betaelt aen Lieven ende Jan Vossart mits gaders diversche andere personen over XVI halve daghen te helpen carrewije wagens te laden op den haven mits gaders van diverschen reysen wagens te (laden ?) de somme van... I lb. X sch. gr. »

(33) Reken. 1687-8, n° 66, 80, 50, 58, 69 (bomen worden gekant tot balken voor het dak), 89-90; n° 20 : « Item betaelt over drije grote weke boomen gekocht tot de cappe van de kercke in de voorgaande rekeninghe geroiert bij faulte van quittantie de somme van LII lb. X gr. »

werkt aan het overdekken van de kerk? Wellicht werd gedurende deze jaren de spitse kap op de toren gezet (34). In 1686-87 werden lange bomen gehaald te Balegem en verwerkt in de stellage (bij de toren) (35). Dan werd ook de wenteltrap ingebouwd en een zoldering in de toren gelegd (36). Ook aan de voorgevel (waarschijnlijk de hogere geledingen) werd nog gewerkt, evenals aan de beuken (37). Legde men dan ook de laatste hand aan de installatie van de klokken (38)?

In 1688 en 1690 was de bouwbedrijvigheid nog niet stilgelegd — zowel aan de kerk als aan de toren werd nog gebouwd (39). Nog in 1698-99 zijn er werklieden aan de arbeid. De pastoor trok in die jaren de interest van zijn voorschot waarmee de werklieden zijn betaald geworden (40). Wat die werklieden echter uitvoerden, wordt jammer genoeg niet gezegd. Toch blijkt er in 1698-99 nog aan de zijbeuken te worden gewerkt. Werden deze misschien overdekt (41)? De grote kerkdeur in de toren werd in deze periode aanbesteed (32).

Zo zijn wij aan het einde van de XVIIde eeuw gekomen. Het is wellicht te zeggen dat de kerk in haar grote lijnen voltooid was. Een bedevaartvaantje is nog over, waarop de parochiale kerk is weergegeven zoals zij er toen —aan het einde van de XVIIde eeuw moet

---

(34) IBID., nº 51.

(35) ID., Reken. 1686-7, fº 8-9 vº.

(36) IBID., fº 12: jan Preerie, steenkapper te Balegem levert ze. — Reken. 1687-8, nº 114: bomen zijn gezaagd geworden « t repareren van de clockhoofden, bailien, tsolderen van den thooren. »

(37) IBID., nº 56: « Item betaelt aen pr. de vits temmerman tot Melle ende Jan Verleyden over het toeberderen van den niuwen ghevel boven den thooren de somme van VII sch. gr. — nº 61: « Item ... over eenen dagh steen te draghen tot het decken van de thorre muuren ... de somme van V sch. IIII gr. » — nº 62: « Item ... aen alle de metschers knechten over dienst en arbeydt tot het decken van het methswerck van den thooren de somme van I lb. VII sch. gr. » — nº 116.

(38) IBID., nº 41: « Item betaelt aen adriaen beerleer smit tot bottelaere over eyserwerck tot ... 't bilfroit clocken etc... » Over de betekenis van « bilfroit » F. DONNET, Les cloches d'Anvers, Les fondeurs anversois, Antwerpen, 1899, bl. 19 — nº 42: Mr. Jan van Houcken maakt de klepel van de grote klok.

(39) ID., **Fonds St Pietersabdij,** IIe reeks, nº 795, uittreksel uit reken. 1688-9, fº 6 vº: « Item soo bringht den doender in betalinghe aen syn selven over syn verschodt gedaen ten diverschen reysen voerende voor den bouw van de kercke in het besorghen van de noodighe materiaelen diversche reysen naer houtem, naer baeleghem, naer Melsen ende Severghem om carielsteen te coopen... ». IBID., in een uittreksel van de kerkrek. van 1689-90 (fº 6) blijkt dat de werken aan de toren en de kerk uitbesteed zijn geworden.

(40) ID., Rek. 1698-9, fº 16 vº — gaat het hier om een vroeger gegeven voorschot? Want reeds vroeger nl. in 1689 had de pastoor verscheidene malen moeten voorschieten bij de aankoop van bouwmaterialen. Ook bij de onderpastoor en bij Mr. Jan van Houcke had het kerkbestuur een lening (in 1689) aangegaan, Reken. 1698-99, fº 17 — **St. Pietersabdij,** II, nº 795, uittreksel uit Reken. 1689-90, fº 5 vº, 6.

(41) ID., Reken. 1698-9, fº 23 vº. Ook werden dan de goten aan de zijbeuken geplaatst, fº 24, 24 vº.

(42) IBID., fº 22.

hebben uitgezien (42bis). Zeker, we hebben hier doen met een volksprent, die als iconografisch document niet de waarde heeft van de gravures uit de Flandria Illustrata. De architecturale verhoudingen zijn niet altijd zoals ze moesten zijn, en de vormen zijn vereenvoudigd. Ongetwijfeld is echter de voorstelling in haar grote lijnen getrouw. De toren wordt aan de drie zijden door sterk geprononceerde waterlijsten die over de brede hoekcontreforten doorlopen, in drie horizontale geledingen verdeeld. In de toren is reeds het beeld van de H. Anna en de decoratieve omlijsting met het opschrift te zien. Een blindvenster en een waterlijst maken de enige versiering uit van de geleding. Eerst in 1873 (43) heeft men een derde — en niet zeer passende verdieping opgetrokken. En met uitzondering van deze laatste verbouwing blijkt de toren zeer getrouw te zijn weergegeven. Heel wat minder nauwkeurig of volledig is de voorstelling van de zijbeuken. Of was dit gedeelte van de kerk dan slechts zo ver voltooid ? De vensters missen hun zandstenenomlijsting, ze zijn niet eens over de ganse lengte van de zijbeuken afgebeeld. Wel treffen we hier de contreforten aan die de vensters insluiten. Vooral de soort valse gevel die de zijbeuk bij de toren aansluit, schijnt hier nog in een embryonnaire toestand te verkeren (44). Opmerkelijk is het hoge dak op de kerk — het komt tot onder het venster van de tweede verdieping. Nu weten wij dat dit dak later — in 1764 — verlaagd is geworden. Dan moet het inwendige van de kerk ook van uitzicht zijn veranderd. Naar het zeggen van de abt zou de enige noodzakelijke verandering en restauratie zijn geweest — het afnemen van de muren onder het hoogste dak en het brengen van de gehele kerk onder een en hetzelfde dak. Had de kerk dan voorheen een bedaking van verschillende hoogte of vorm op de midden- en de zijbeuken ? Waarover de abt tijdens het proces met de kerkmeesters van Bottelare vooral schijnt te vallen, is dat zij het hebben aangedurfd een nieuw gewelf te leggen. Hierbij is ook de hoogte van de bogen op de pilaren (van de middenbeuk) verlaagd geworden. Was de kerk tot hiertoe niet overwelfd, of was het eveneens een overdekking in steen, die in 1764 moest vervangen worden ?

og andere verbouwingswerken werden in die jaren uitgevoerd. Een bepaald gedeelte van de kerk, over de lengte van drie pilaren, beweert de abt, is afgebroken geworden. Misschien was dit gedeelte te bouwvallig geworden (45). Hoe de kerk er na de restauratie uitzag,

---

(42bis) Over dit vaantje uitvoeriger in Enkele archivalische toelichtingen..., noot. Het nog bekende exemplaar van het bedevaartvaantje draagt geen datum. Reeds in 1659-61 werden vaantjes te B. verkocht. In april 1710 ondertekent Livinus de Clerck een kwijtschrift voor boekjes ... 775 vaantjes. Al zijn er wel geen juiste chronologische aanduidingen — de voorstelling op het vaantje zal wel niet zo vlug gewijzigd zijn geworden.

(43) G. VAN DEN GHEYN, Inventaire archeologique, o.c.

(44) Of werd de bekroning van de gevel met de twee voluten zodanig vereenvoudigd weergegeven ? Het is wel moeilijk uit te maken wat we hier juist aan de hand hebben — een vereenvoudiging van de vormen of een onafgewerkte toestand.

(45) Reeds in 1762 had de kerkmeester J.B. de Saegher de abt op de hoogte gesteld van de « bouwvallige » toestand van de kerk. Deze en de hierboven vermelde inlichtingen komen uit de bundel **Fonds St. Pietersabdij,** IIe reeks, nº 795.

althans wat het uiterlijke aangaat, leert ons een plan van de kerk, opgemaakt in 1770 (45bis). Ook al is er hier en daar een lichte afwijking (b.v. in de boord van de vensters), zo heel veel (terug uitzondering gemaakt voor de verbouwing aan de toren), zal er sedertdien aan de kerk niet meer veranderd zijn.

De inwendige uitbouw en de versiering van de kerk hielden gelijke tred met de opbouw van het kerkgebouw. De rekeningen van de kerkfabriek lichten ons af en toe in over een aankoop van gewaden, kerkgerei en meubilair. Hoe onvolledig bewaard ook, we komen heel wat te weten over de rijkdom van de kerk op dat gebied. In 1659-61 werd zij met een van de fraaiste stukken uit haar meubilair verrijkt. In augustus 1659 installeerde Jackes de Sy zijn schrijnwerkersbank in de kerk, en in februari 1661 was de mooie communiebank vóór het koor voltooid en geplaatst (46). Een zekere moeilijkheid levert de datum 1657 in een medaillon op de communiebank ingeschreven. Betekent dit dat dan reeds de bank — of een gedeelte ervan — voltooid was, of werd dan al de bestelling geplaatst — iets wat omwille van het ontbreken van de rekeningen over die jaren niet te achterhalen is (47).

Veel van de bestellingen door de kerkfabriek gedaan houden verband met de verering tot de H. Anna. *Rombaut Pauli* leverde een voetstuk voor het beeld van de H. Moeder Anna en de bankjes er rond. Hij heeft ook het gebeeldhouwd antependium aan het hoogaltaar gesneden met de volsappige acantbladeren waartussen engeltjes stoeien vol Barokke levenslust. Dit antependium werd dan door de Gentse schilder *Jasper Herebauts* gestoffeerd (48). Ook stoffeerde deze 3 lijsten voor het altaar, waarschijnlijk gemaakt door Jackes de Sy (49).

Zowel Rombaut Pauli als Jesper Herebauts moeten in de tweede helft van de XVIIde eeuw geen onbekenden geweest zijn te Gent.

(45bis) GENT, RIJKSARCHIEF, **Fonds St. Pietersabdij,** IIe Reeks, nº 795.

(46) ID. Reken. 1659-61, fº 12 vº — « Item betaelt aen Mr. Jackes de si den 28 oist 1659 over het leveren van een schrijnwercke banck ende andere diensten III lb. IIII sch. gr. Item aen den selven 10 febr. 1661 over het leveren van een communiebanck voor St. Annacoor van vijftien voit ter veyf gulden den voit tsamen over het leveren van eenighe [...] plancken ende een penninckxken aen de knechten maekende alhier tot XVI lb. XVII sch. gr. »

(47) G. VAN DEN GHEYN, o.c., bl. 3, veronderstelt dat de communiebank oorspronkelijk diende als bekroning van een koorgestoelte of beschotten. Zou in 1659-61 gewerkt zijn geworden aan de aanpassing van dit meubel aan zijn nieuwe bestemming ? We weten echter niet waarop de veronderstelling van G. VAN DEN GHEYN gesteund is.

(48) Reken. 1659-61, fº 14 vº — « Item betaelt rombaut pauli beltsnijder over het snijden van een autaercliet, vier bai[n]kens ende een voitsen voor het salich belt van St. Anna mits gaerders voor de delen ghelevert bij sijnen knecht XIV lb. gr. ». « Item betaelt aen jesper herbauts over het bruijneren, besilveren voor onze kercke een autaercliet met vier banckskens ende het piedestaelken St. Anna alhier tot VI lb. XVI sch. VIII gr. »

(49) IBID., fº 24-25 : « Item betaelt aen Jaspaer Herebauts over dreij lijsten te schilderen en voor d'autaeren te setten tot II sch. VIII gr. » — Jackes de Si heeft deze 3 moluren of lijsten gemaakt. Het register bij V. VAN DER HAEGEN, La corporation des peintres et des sculpteurs de Gand, vermeldt wel Dausie, Dauche — een de Si komt niet voor.

R. Pauli, over wie men betrekkelijk goed is ingelicht (50), werd in 1656 vrijmeester te Gent. Daar werkte hij naderhand voor verschillende Gentse kerken, alsook te Oudenaarde (51). Jesper Herebauts schijnt te Gent een aparte plaats onder de schilders in te nemen (52). In 1649 (53) vrijmeester geworden als stoffeerder, schijnt hij die bedrijvigheid ook uitgeoefend te hebben in Bottelare.

Jan van Hulle, eveneens Gents beeldhouwer (54), levert in 1659-61 de voet van de grote trede van St. Anna (55). Het soort werk dat hij te B. uitvoerde, stemt overeen met de vaardigheid van « wijdwerker » (56), die hij in Gent schijnt beoefend te hebben. Een ander Gents kunstenaar, *Pieter Le Plat* (57) schilderde in 1660 een Ecce Homo en schildjes voor de gilde van St. Anna (58).

Zeer waarschijnlijk was er op het einde van de XVIIde eeuw reeds een kansel in de kerk. In 1767 werd hij vervangen door de huidige kansel in Lodewijk XV stijl (59). Ook een orgel was waarschijnlijk sedert het midden van de eeuw, in de kerk opgesteld (60).

Over de aankoop van liturgische voorwerpen horen wij eveneens af en toe een echo. De kerk moet rond het midden van de XVIIde eeuw reeds heel wat edelsmeedwerk in haar bezit hebben gehad. In 1659-61 werd een kist gemaakt voor het bewaren van het edelsmeedwerk (61).

---

(50) M. DEVIGNE in U. THIEME-F. BECKER, Algemeines Lexikon der Bildende Künstler, XXVI (Leipzig 1932), bl. 321.

(51) KERVIJN DE VOLKAERSBEKE, Les églises de Gand, I (1857), bl. 78, 114; II (1858), 55, 227-28. Men raadplege ook A. PINCHART, Archives des arts, Gent, II (1863), bl. 186. — V. VAN DER HAEGEN, La corporation des peintres et des sculpteurs de Gand, Gent 1906, bl. 58 : in 1685-7 is R. Pauli gezworene geweest (VAN DER HAEGEN, o.c., bl. 78-80, 83). R. MATTHIJS, Iconografie van Bisschop Triest, Gent-Aalst, 1939, bl. 66, 158 (met bibliogr. over Pauli).

(52) In 1648 vroeg hij aan de stad de toelating zijn bedrijf van stoffeerder in Gent te komen uitoefenen en aanleren. Hem wordt de vrijstelling verleend, die aan de meesters welke een nieuwe kunst invoeren, werd toegekend (V. VAN DER HAEGEN, o.c., bl. 234-6).

(53) O.c., bl. 49.

(54) IBID., bl. 68.

(55) Reken. 1671-72, f° 8 — Over deze kunstenaar, VAN DER HAEGEN, o.c., bl. 68.

(56) Over de term, IBID., bl. XVI.

(57) V. VAN DER HAEGEN, o.c., bl. 58, 59, 71. D. ROGGEN, in U. THIEME-F. BECKER, o.c., XXIII (1929), bl. 102-3. Het HS van Prof. Dr. D. Roggen (Nicolas de Liemaeker dit Roose et les principaux peintres de son époque, Gent, 1924) dat zich in de Bibliotheek van het Hoge Instituut voor Kunstgeschiedenis zou bevinden, heb ik niet kunnen inzien. Herhaaldelijk treedt P. Leplat voor Gentse kerken als restaurateur op (KERVIJN DE VOLKAERSBEKE, Les Eglises de Gand, I, Gent, 1857, bl. 62, 72, 153). Zie ook R. MATTHIJS, o.c., bl. 42.

(58) Rek. 1659-71, f° 13. De tekst in Enkele archivalische toelichtingen, noot 67.

(59) Rek. 1698-4, f° 25, Carulus de Smet, smid van Gent, evert een ijzeren roede en oog boven de preekstoel — Over de XVIIIe preekstoel G. VAN DEN GHEYN, o.c., bl. 3 — F. DE POTTER, o.c.

(60) Reken. 1659-61, f° 12 v° — Meester Jan van Loo, orgelmaker wordt in 1660 betaald voor het repareren van het orgel.

(61) Reken. 1659-61, f° 12 v°. Was dit eveneens met het oog op het oorlogsgevaar, waarover wij in de rekeningen enkele echo's horen ?

In 1659 herstelde *A. Marisael*, goudsmid, het doosje van de H. Olie (62). Was dit een Gents edelsmid? Gent was dan nog een belangrijk centrum voor de edelsmeedkunst (63), zodat het niet uitgesloten is, hier aan een Gents kunstenaar te denken. *P. Noiset*, koperslager te Brussel, leverde o.m. een wierook- en wijwatervat (64). De kerk kocht heel wat kandelaars aan (65).

Door de ongelijk bewaarde bronnen krijgt men slechts een onvolledig beeld van de aangroei van de kerkschat. Hoe rijk de kerk nog was in de XIXde eeuw, leert ons een inventaris van 1844 (65bis). Zeker, niet alles wat hier opgesomd wordt, zal uit de XVIIde eeuw dateren, en men mag wel veronderstellen dat in alle eeuwen de kerk haar bezit zal hebben aangevuld. Veel is er ook uit hoofde van de benarde tijden of uit geldnood onder de hamer of in de smeltkroes terecht gekomen. Zelfs van wat er in 1844 opgenoemd wordt, is nu niet veel meer bewaard. G. Van den Gheyn heeft reeds gewezen op enkele fraaie voorbeelden van edelsmeedwerk in de kerk (66), als het klein Gothisch wijwatervatje (67), de ciborie in 1654 geschonken door B. de Paix, de zilveren monstrans in Lodewijk XV stijl e.a.

* * *

Nog meer is er waarschijnlijk verdwenen wat de produkten van de textielkunst aangaat. Het aantal gewaden en ornamenten, mantels en kleden voor het mirakuleus beeld in het bezit van de kerk moet zeer groot zijn geweest, heel wat wordt in de inventaris van 1844 opgesomd. Wijzen wij slechts op enkel, nog bewaarde fraaie stukken. Het rood kleed (met datum 1669) voor het beeld van de H. Anna, afgeboord met een brede zilveren boord, verdient wel aandacht. Een van de fraaiste mantels in rood fluweel, belegd met zilveren weefsel, is geschonken in 1669, en draagt het stadswapen van Dendermonde.

---

(62) IBID., f° 13 — « Item betaelt aen adriaen Marisael goudtsmet over het hermaken van een heylich olie doisken den 18.7.ber 1659 boven het oudt doiesken noch tot VI sch. VII gr. »

(63) Catalogus van de Tentoonstelling Religieuse Kunst in Oost-Vlaanderen, Gent 15 sept. - 14 okt. 1951, bl. 53. E. DHANENS, Het edelsmeedwek op de tentoonstelling Religieuse Kunst in Oost-Vlaanderen, **Cultureel Jaarboek van de Provincie Oostvlaanderen,** 1951, bl. 117; H. NOWE, in : Cataloog Tentoonstelling Scaldis, Gent, 16 juli - 23 sept. 1956, bl. 97.

(64) Rek. 1659-61, f° 13 — « Item betaelt aen pieter noiset coperslaigher tot Brussel over het leveren van een kercklamp, wirouckvat, wijwatervat ende twee singhelkens maekende alhier tot VI lb. XVIII sch. VIII gr. » Nog een ander koperslager vinden wij vermeld. — Reken. 1671-72, f° 8 : « Item den 14d. Juny aen silvester Mertens over twee groote gheslagen copere candelaere dinende voor twee acoliten VIII lb. VI sch. gr. »

(65) Jan de Pelinck kocht in 1661 6 onverzilverde kandelaars (IBID., f° 16 v°). In 1659 levert François Michiels de Oude een blikken kandelaar, terwijl Dierick de Ketener de grote kandelaar in het midden van de kerk en andere kandelaars heeft hersteld (IBID., f° 16 v°, 13 v°). In 1711 waren alle zilveren lampen in Gent bij de heer Carve de Moor in een grote ijzeren koffer — waarom wordt niet aangegeven (KERKARCHIEF BOTTELARE, reeds geciteerd : Inventaris van registers, rentebrieven ..., f° 4).

(65bis) BOTTELARE, KERKARCHIEF, **Register der Beraedslagingen van de Kerkfabriek.**

(66) O.c., bl. 3-4.

(67) Dit stukje was op de Tentoonstelling van de Religieuse Kunst van Oost-Vlaanderen, Gent, n° 347, bl. 93.

De burgers van die stad schonken in 1720, uit dankbaarheid tot de H. Moeder, nogmaals een mantel (68).

Ook in de bewaarde bronnen hoort men nu en dan iets over de aankoop, het onderhoud of de herstellingen van de gewaden en de ornamenten. Reeds rond het midden van de XVIIde eeuw moest de kerk reeds een en ander aan gewaden bezitten (69). In 1659-61 werd het goudlaken voor een ornament te Antwerpen gekocht (70). In 1660 leverden de zusters uit het St.-Jacobsklooster (te Gent) (70bis) een kazuifel en twee tunieken (71). De religieuzen van dit klooster stonden ook in voor het onderhoud en het wassen van de gewaden (72). In 1671-72 werd bij de weduwe van F. Douchy, een antwerps koopman, terug goudlaken aangekocht, dat moest dienen voor een koorkap en drie antependia (73). De barones van Rode toonde zich in die

---

(68) In het midden van het kleed is een gouden hart ingenaaid, met volgende tekst — Anno Christi 1720. Jubileum quinquagenta annorum celebrantes zelosi quidam et devoti cives Teeneramundenses Familiae Sacrae vestem novam in cor aureum D.D.

(69) Reken. 1659-61, f° 20 : op het einde van 1658 is een grote mand gekocht om de gewaden te bergen bij een eventuele vlucht.

(70) Reken. 1659-61, f° 14 v° — « Item betaelt aen meynheer gregorius brydel pastoor van Sinte Michelis, Cornelis Salet bode op Antwerpen, om over te tellen aen sign. francois douches de somme van dertich ponden groot ditte over ses ellen gaudelaeken tot het maeken van een ornament tot veyf pondt gr. d'elle dat is alhier XXX lb. gr. ». Is die François Douche een afstammeling van de Ducci's, een Italiaans koopmansgeslacht, reeds heel wat jaren te Antwerpen bedrijvig ? Ook woonden verschillende leden van de familie Rodrigues d'Evora (latere markiezen van Rode, waartoe Bottelare behoorde) te Antwerpen en dreven er handel (R. SERRURE, Revue Belge de Numismatique, 1875, bl. 86; Rodrigues vindt men opgesomd in de Koopmanslijst bij P. DENUCE, De Beurs van Antwerpen, Antwerpsch Archievenblad, 6 (1931), bl. 131-2. Hebben zij een hand in die bestelling ?

(70bis) In de nabijheid van de St. Jacobskerk te Gent was er een klooster van Grauwe Zusters (het Grauw Zusterhuis). De zustertjes wasten het linnen voor het schepenhuis; in 1632 maakten ze voor het magistraat beursjes in rood fuweel (F. DE POTTER, Gent van den vroegsten tijd tot heden, dl. VI (1091-2), Gent, bl. 483 vlg.

(71) Rek. 1659-61, f° 15 : « Item betaelt aen zuster Marie Cornelia in Sint Jacobs susterhuys den 14.8.bris. 1660 over den silveren Moria ende gaude frainien [franjes] tot het maeken van een schoinen ornament als eenen casuijfel met twee tunikielen... mits gaerders andere noitsacklijkheden bij de susters tot het selve ornament ghelevert ende het maeken etc... XIIII lb. XIIII sch. gr. ». Voor andere ornamenten betaalde de pastoor op 28 mei 1661 nog eens XIIII lb. III sch. gr. (Item den ... noch betaelt aen de selve suster over het maeken van een swerten cassuyffel met twee tunikielen mits gaerders het leveren van alle toebehoirten ende het maeken tsamen hier volghens het billet tot XIIII lb. III sch. gr.) — Zuster Marie Cornelia levert ook (in 1659) een altaardwaal, elders nog een amiek met kanten en toebehoorten (17 v°).

(72) Reken. 1687-8, n° 30 — Iets wat ook gedaan werd door de zuster van pastoor Van der Zee, IBID., n° 31.

(73) ID. Reken. 1671-72, f° 8 v° : « Item tot Antwerpen aen de wed. franc. douche over vertich ellen schoen gheblompt gauden laken dienende tot een (choor)cappe ende drij antependia van onsen autaere te maken conforme aen onzen beste ornamenten dertich guldens d'elle is lb. XX.

jaren bijzonder mild (74) en droeg bij tot de aankoop van gewaden. Dikwijls werd door een vrome pelgrim een kleed voor het beeld als offergave geschonken (75).

* * *

Enkele leden van de Gentse steenhouwersfamilie Pieters (76) waren ook bedrijvig te Bottelare. Reeds in 1687-88 wordt aan *Jan Pieters* 50 pond uitbetaald voor zijn prestaties als meester steenhouwer aan de kerk geleverd (77). De kerk heeft in dit jaar ook arduin bij hem besteld (78). Nog in 1698-99 is hij in betrekking met de kerkfabriek (79). In de archieven van de Gentse St. Lukasgilde aangetekend als « cieraatwercker » (80), decoratief beeldhouwer, kan hij die kunst ook te Bottelare hebben uitgeoefend. *Jackes Pieters,* misschien de broeder van Jan, werkt reeds in 1659-61 (81) met zijn twee zonen in de kerk en aan de bedevaarstatie (82). Ook deze Pieters is te Gent (en te Laarne) werkzaam geweest (83). Andere, helemaal niet te identificeren steenhouwers, als Jan Piryn werken eveneens voor de kerk, of leveren arduin, als Jan Mabille.

Ook Gentse glazeniers hebben een tijdlang te Bottelare gewerkt. In 1659-61 worden *Jan van de Coyen, Ph. Provingier* en de meesterknecht van Antoon Bossuyt in de rekeningen vernoemd (84). Wat ze

---

(74) In de rekening komen op f° 8 v° — 9 verschillende posten in verband met ornamenten voor — zij zijn echter alle gebiffeerd. Was er geen geld genoeg in kas, en moest de barones wellicht daarom tussenkomen ?

(75) Rek. 1659-61, f° 21.

(76) Cfr. V. VAN DER HAEGEN, o.c., register.

(77) Reken. 1887-8 : « Item noch betaelt bij dheer Gislyn d'abbye aen [...] meester jan piters steenhouder de somme van vyftich ponde gr. / ... volghens d'originele quittancie berustende onder de selve d'heer d'abbye, ende de copie authentique hier ter handt... ». « Item by den voors. [d'Abbye, rentmeester] over den reddant ende ter ontlastinghe van de voornoemde kercke noch betaelt aen... jan pieters, meester steenhouder drye en dertich lb. II sch. en VII gr., aen jan van houcke, meester smet ... ». In een volgende post wordt aan Jan Pieters nog eens LXXX lb. uitbetaald.

(78) Hiermede zet hij een lange traditie voort. Ook in de XVde en XVIde E. zien we reeds meesters-steenhouwers dikwijls optreden als leveranciers van bouwmaterialen (Cfr. E.J. ROOBAERT, Enkele Antwerpse Kunstenaars uit het tweede kwart van de XVIde E., werkzaam voor de O.L. Vr. Kathedraal, **Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis,** 1957..

(79) Reken. 1698-9, f° 17 : « Item betaelt meester Jan van Houcke over een jaar croes van tsechtich pont groot corant geldt de penninck twintich verschijnende telkens vijfthiende may aen hem getransponeert bij ende van wege Mr. Jan Piters baes steenhouder der stede van Ghendt ».

(80) V. VAN DER HAEGEN, o.c., bl. 78 — Zie ook bl. XI-XII. Zie ook M. DEVIGNE in U. THIEME-F. BECKER, o.c., XXVII (1933), bl. 8 — **Bulletin Société d'Histoire de Gand,** VIII (1900), bl. 135-7.

(81) Cfr. Enkele archivalische toelichtingen, noot 73.

(82) In 1659-61 noemt men hem « steenhouder tot Baleghem ». Dat wijst misschien terug op een bloeiende uitbating van de Balegemse steengroeven. Reken. 1671-72, f° 8 : « Item betaelt aen Jackes pieters steenhouwer over dienste ghedaen voor de kercke X sch. gr. »

(83) KERVIJN DE VOLKAERSBEKE, o.c., bl. 178-9; E. NEEFFS, Histoire de la Sculpture et Peinture à Malines, II, Gent 1876, bl. 236; Inventaire archéologique de la Flandre orientale, 1911, fasc. V; M. DEVIGNE, o.c., bl. 8.

(84) IBID., f° 13 v°, cfr. noot 20. Over Bossuyt en Provingier, cfr. V. VAN DER HAEGEN, o.c., 46, 69, 60. In 1711 levert Jan Anthonis Bossuyt glas-in-lood voor de kerk **(Bundel quittancies, Sacristij).**

juist aan de glasramen hebben uitgevoerd, en hoe deze er hebben uitgezien, is niet te achterhalen (85).

* * *

We hebben aldus in de tweede helft van de XVIIde eeuw een aantal Gentse kunstenaars om en aan de kerk te Bottelare aan het werk gezien. Het zijn architecten, beeldhouwers en schilders. Dat in hoofdzaak werd beroep gedaan op Gentse kunstenaars, is, gezien de nabijheid van de grootstad, wel normaal. Maar ook in andere centra plaatste de kerkfabriek hare bestellingen. Te Leuven, aloud centrum van de boekdrukkunst, werden liturgische boeken aangekocht, terwijl de pastoor in 1687 te Antwerpen een psalter kocht (86). Een Antwerps koopman leverde textielen, en ook bij een Brussels koperslager plaatste de kerk hare bestellingen. De Gentse meesters waarop de kerk beroep deed zijn geen onbelangrijke kunstenaars geweest. Ja, in enkele gevallen wendde men zich tot kunstenaars die in hun vak een speciale vaardigheid hadden verworven. Ook moet gezegd, dat het in vele gevallen jonge meesters schijnen te zijn, d.w.z. kunstenaars, die nog niet zo lang vrijmeester waren. Anderen, als R. Pauli, hadden zich reeds een sterke faam weten te verwerven (87).

Men kan zich tenslotte nog afvragen, wie beroep heeft gedaan op deze meesters. Had de kerkfabriek zich tot hen gericht (88), zoals zij

---

(85) Noteren wij dat de twee gekleurde ramen aan beide zijden van het hoofdaltaar uit het einde van de XIXde E. zijn. In de reeds voornoemde « Inventaire van Registers, Rentebrieven ... (Kerkarchief te Bottelare) wordt verwezen naar een register met kerkrekeningen (van 1625 af) « waer inne ooc is sekere accoorde waermede de heer Marquis van de lande van Rodes [Simon Rodigues d'Evora, in een testamentaire beschikking van 7.bris 1667, Copie van procesakte in de sacristij] belooft op te maken den hoogen autaer ende te stellen twee glase vensters in de... kercke. » De markies heeft echter zijn belofte niet nagekomen, en er kwam terug een proces [waarvan de stukken in 1844 nog in het kerkarchief waren, cfr. Register van beraadslagingen, f° 1]. In 1698-9 schijnt een akkoord getroffen te zijn — Reken. 1698-99, 1 v° — « De lande van Rodes gelegaleert heeft bij zijn testamente te maeken eenen autaer in dese kercke van bottelaere op welck subject proces geweest ende syne heer bij sententie van den hove den 16den 10.bris 1689 daer in gecondempneert was : ende bij onderlingen accoorde ter interventien van der eerw. Heer Landdeken tusschen den heer Pastoor ende den heer gislyn daby übaljuw] testamentaris van de kinderen van den overleden heer Marquis de Rodes vastgestelt binnen de twee jaeren na de publicatie van den preys daer aen te volcommen ». Ook in de reken. 1687-8 n° 125 wordt over dit proces gesproken. — Nog anderen schonken een raam aan de kerk (chr. doc. II).

(86) Reken. 1686-87, f° 9 v°; Reken. 1659-61, f° 14 v° — Hieronymus Fasserus ü?], boekverkoper te Leuven, leverde o.m. een antiphonaris, missaal en graduale.

(87) A. PINCHART, Archives des Arts, II, bl. 305; Ph. BAERT, Mémoires sur les sculpteurs et architectes des Pays-Bas, Comptes-Rendu des Séances de la Commission Royale d'Histoire, 1848, bl. 74.

(88) Uit een uittreksel van de Reken. van 1689-90 (**Fonds St. Pietersabdij,** II, 795) komen wij te weten dat de pastoor naar Gent is getrokken voor een aangelegenheid betreffende de toren. Wat hij er juist is gaan verrichten, is niet aangegeven. Ook voor andere zaken de bouw rakende, trok men uit Bottelare naar Gent om raad.

ook de orgelist van St.-Jacobskerk te Gent uitnodigde op de hoogdagen (89) ? Of moet hier aan de bemiddeling van een invloedrijk persoon gedacht worden ? Zo weten wij dat R. Pauli in 1653 reeds van de Baron van Rode een opdracht had ontvangen (90). Nu zien wij meerdere leden van de heerlijkheid Rode herhaaldelijk optreden als begunstigers en milde schenkers tegenover de kerk van Bottelare. Of waren de kunstenaars misschien door de abdij van St. Pieters aanbevolen geworden ? Als tiendeheffer had de abdij wel een en ander te zien met de kerk en haar bouw en versiering. In het verzoekschrift aan de regeerders der abdij (91) blijkt dat het model der op te bouwen kerk door die van Bottelare aan de goedkeuring van de beheerders is voorgelegd geworden. En zo verwonderlijk zou het niet zijn, vermits geweten is dat b.v. R. Pauli voor de abdij van St. Pieters heeft gewerkt (92). Dikwijls ook steunt de abt de kerken, waarover hij het patronaat bezat, mild (93). In 1623 gaf de abt aan de Gentse borduurwerker *Pieter van der Haegen* de opdracht een kazuifel te maken voor de kerk van Zwijnaarde (94), in welke gemeente de abdij ook een kasteel bezat. Waarschijnlijk kwam de abt ook tussen bij het plaatsen van het altaar (95). En een ander belangrijk Gents kunstenaar, *A. Claessens* (96), schilderde in 1654 de wijzers van de kerk (97). Wat voor deze gemeente het geval is geweest, kan ook voor Bottelare gebeurd zijn.

GENT. *E. J. J. Roobaert.*

BIJLAGEN

I

1764, 13 augustus. — MEMORIE WAARIN DE ABT VAN ST. PIETERS DOCUMENTEN BETREFFENDE DE KERK VAN BOTTELARE AANHAALT ALS BEWIJSSTUKKEN IN HET PROCES DAT HIJ VOERT MET DE KERKMEESTERS VAN BOTTELARE (98).

Anno 1643 presenteren die van Bottelaere Requeste aen Heeren Administrateurs der abdy van Ste pieters daerby te kennen gevende dat sy geirne souden veranderen ende vermeerderen hunne keircke om dat die te cleyn was ende versoecken ten opsichte dat de gemelde heeren administrateurs syn patroonen ende heffende de groote thiende [...] d aelmoesseneye der selve abdye, alsmede omdat den hoogen coor was ge-

(89) Cfr. Enkele archivalische toelichtingen, noot 70.
(90) E. NEEFFS, o.c., II, bl. 200.
(91) Cfr. onze geciteerde studie, Aanhang.
(92) KERVYN de VOLKAERSBEKE, o.c., II, bl. 227.
(93) Zo kwam hij tussen in de onkosten aan de kerk te Dikkele gedaan (ID., Fonds St. Pietersabdij, IIe reeks, nº 312.
(94) « Item verkocht ende gelevert pieter vander Haeghen... » (R.A., Gent, Fonds St. Pietersabdij, IIe R., nº 1615, losse stukken).
(95) « Heer Hyeronimus Piers, ontfanger generaal van onse abdije van Ste Pieters sult betalen aen Lieven Rosian... » (ibidem).
(96) Over deze kunstenaar, cfr. VAN DER HAEGEN, in : U. THIEME-F. BECKER, VII, bl. 74; ID., La corporation des peintres..., bl. 32, 36, 44.
(97) « Heer H. Piers, supprior... salt betalen aen Mr. Artus Claessens... » (ibidem, ne 332, losse stukken).
(98) In een ander schrift, in margine : Te vraegen aen Saegher [kerkmeester van B.] of dese memorie voor waeragtigh ende autenticq houdt.

maeckt geweest ende wiert onderhauden ten coste van d abdye dat den voornomden coor magh niuwe gemaeckt ende vermeerdert worden te coste alsvooren daer toe gevende voor enige jaeren 't incommen van dito thiende ofte iet anders naer liberaele jonste ende discretie opdat andere persoonen van distinctie het exempel naervolgende den beuck ende andere weircken volgens het model by de voornomde heeren administrateurs gheconsipieert souden opgemaeckt worden, ...
[De administrateurs hebben geantwoord dat zij zullen hun steun geven zodra zij zullen zien dat een aanvang is gemaakt met de werken.
In 1644 heeft de pastoor opnieuw een verzoekschrift ingediend waarop de administrateurs op 25 januari 1644, 50 pond hebben toegestaan.]
In 1764 heeft de abt de kerkrekeningen onderzocht waaruit blijkt dat de grondvesten gelegd zijn in 1643 « op het oosteynde van de aude keircke ende ter seydert [?] van selve aude keircke tot aen den actuele voorgevel tusschen welcke seymueren de aude keircke besloten was ende dat den bauw vanden hoogen ende de twee seycoors alsmede de voorscreven seymueren van jaere te jareren ende mest [?] den jaeren 1657 is vervordert, alsmede ooick dat ten selve jaere 1657 inde niuwe keircke ten deele gedicht synde ende bevreyt van water ende wint de eerste misse is gecelebereert ...
Men bevindt niet dat gedurende de jaeren 1658 tot ende met den jaeren 1662 aen de voorscreven keircke gebauwe[r]t zoude syn.
D'aude keircke die van wederseyden als voorscreven tusschen de twee seymuren van een deel der niuwe keircke geen cappe en conde gemaeckt worden ter oorsaecke dat de aude keircke heeft moeten blyven staan tot dat een deel der niuwe keircke in staet was tot verrichten de goddelyke diensten is afgebroken [;] uytgedolven de fondamenten [;] schoongemaeckt ende geprepareert den arduyn ende andere steenen [;] gedolven de fondamenten tot den voorgevel ende thoren vande niuwe keircke alsmede gebauwen den selven voorgevel ende toren tot meirckelijcke hoogde als ten jaren 1663 [.] Den selven bauw is van tyt tot tyt vervoordert ende in plaetse van t achtervolgen de forme der cappe van het voorscreven eerste deel deel [sic] der keircke heeft men het voordel deel gemaeckt met een lantairne aparentelyck met voordaght van het eerste deel de selve forme te geven om alsoo in de keircke meerder claerheydt te becommen.

GENT, RIJKSARCHIEF, Fonds St.-Pietersabdij, IIe Reeks, nº 795.

II

1650, 6 september. — DE SCHEPENEN VAN [...] HEBBEN TOEGESTAAN EEN GLASVENSTER AAN DE KERK VAN BOTTELARE TE SCHENKEN MET DE WAPENS DER STAD (1).

Aan mijn Edele Heeren Schepen van (2)
Verthoont met alder oodmoedt Judocus van Lekeburne pastoor van Bottelare met alle syn prochianen te kennen gevende uwe Edl. p[re]sentatie accepterende syn ende ter alder hoochsten bedankende van het gheven veynster met wapenen deser stede inde nieuwe kercke van St. Anna te Bottelare als sy sal volmaeckt syn ghelyck dat blyckt by de Apostille op onse requeste verleent den IIden Juny 1649 hier[in] annexe (3) maer alsoo den supplianten desen somer 1650 den hooghen coor met acht arduyn veijnsters totten dake volmaeckt hebben ooick met eenighe ijseren roeden daerin gevracht, en dat sy geren desen aenstaenden wynter 1650 daerop de kappe souden stellen en daertoe eenighe schoone boomen van diverssche persoonen gheiont syn opden toecomenden synxen 1651 daer in den goddelijken dienst te celebreren bidden de supplianten noch ootmoedelyck ende hertelyck de liberaele aelmoessen die mijn heer Ed. Heeren [.....]

(1) In margine heeft Judocus van Lekeburne, pastoor, het bevel tot betaling aan de tresorier van de stad ... tot het betalen van het venster, overgegeschreven. Het is gedateerd op 6 september 1650.
(2) Onleesbaar.
(3) Het origineel verzoekschrift hebben wij niet teruggevonden.

de ghemeene tresorije tot de voornoemde veijnster [.....] hebben ..... ende te moeghen ontvanghen met belofte dat de supplianten verobligeert blijven te doen stellen de wapenen deser stede op de pijleernen [?] ofte veijnsters oft andere plaetse daert mijn Edele Heeren zullen ordonneren. Welck doende sal wesen een goddelijck werck van loffelijcke ende eeuwighe memorie ende sullen de omligghende steden ende andere persoonen van qualiteyten, dese Uwe Edele liberale Aelmoesse siende, moghen naervolghen. En alsoo sal de nieuwe kercke ter eeren volmaeckt worden tot groot gerief van de pelgrims ende liefhebbers van Jesus, Maria en Anna .....

BOTTELARE, KERKARCHIEF, Pastorij.

UIT HET VROEGERE VOLKSLEVEN

Bedevaarten voor Anderen

Bernardus Linckhout, 26 jaar oud, geboren te « Neder-Braeckel », zonder beroep of woonplaats sedert zijn moeder was gaan wonen te « Dornik » bij haar dochter, hield zich bezig « sedert jaeren (!) bedevaerden te doen voor persoonen die hem sulcx willen betaelen ende bij gebreck aen geldt sijn broodt te bedelen ». Te Segelsem had hij gelegenheid gekregen om naar « Grooten Beygaerden eenen bedewegh (St. Dimfna) te gaen doen voor sekeren Pieter Vaes ». Terwijl hij aan het bedelen was, werd hij aangehouden. Hij had op zich een bedrag van 8 stuivers en 2 oorden, een Frans mes en een « portefolium met eene attestatie... » waarin verordend was, dat men hem moest « laeten passeren ende repasseren te voet, te pierde, te waeter ende te ande sonder den selve eenigh molest aen te doen ofte in stille stand te houde in contrairie den selve te doen alle behulpsaemheydt » ...

Linckhout was vergezeld door een genaamde Pieter Francis de Vru (de Vroede), geboren te St.-Martens-Lierde, 18 jaar oud, van « professie houillie vormer », wonende bij zijn vader te St.-Martens-Lierde, en die de zaak enigszins anders vertelde. Op een woensdag in augustus 1781 was hij vertrokken « met sekeren Bernardus Lindhout om in het Clooster van Beygaerden eenen bedevaert te gaen doen voor eene quaede keele waermede... sijnen vaeder bevangen was ». Op de vraag welke soort van persoon Linckhout was verklaarde hij dat hij woonde « bij desselfs moeder te Opbraeckel », dat hij geen ambacht kende of geen ander werk doen kon « door dien hem het slincke handt is onbrekende », dat hij hem kende sedert 2-3 jaar, « wanneer hij tot Opbraeckel gonck werken in de houillie ofte bij sekeren Ingelhoos recht over de kercke aldaer ende tot Wolfskerke... van J.B. de Wael ». Ze werden beiden aangehouden te Meerbeek toen ze een boterham aan het bedelen waren. (R.A.B., Drossaard, nr. 192).

Constant Theys.

De Bedevaart van Huizingen (Brabant) naar Borsbeke (Oost-Vlaanderen)

Van ouds gingen de Huizingenaren ter bedevaart naar Borsbeke, waar de H. Antonius de Groote, abt, feestdag 17 januari vereerd werd en nog wordt. In een bedezettersrekening vinden we een post van 7 gulden « volgens ordre van de regeerders deser prochie de date 27.8.1713 betaelt tot een jaerelycksche vereeringe aen den H. Anthonius tot Borsbeeck volgens onze oude gewoonte » zeggen ze. Later wordt die post zelfs opgenomen in de voorwaarden van ver-

pachting van de zetboeken : « Item sal den aennemer gehouden wesen te betaelen 8 guldens die dese parochie gewoon is te geven voor offer aen 't beeldt van den H. Anthonius tot Boschbeek ende deselve in rekening te brengen ». Voor 1719 wordt zelfs een bedrag van 25 g. 16 st. in rekening gebracht voor een betaling aan de « Wed. van F. t'Servrancx voor eenen mantel bij haer gelevert ende door dese prochie vereert aen den H. Anthonis te Bosbeke ». Uit dit laatste kunnen we niet anders afleiden alsdat St. Antonius te Borsbeke op een meer dan gewone wijze door de Huizingenaren vereerd werd.

Constant Theys.

Onze Bibliografie [1]

3) **AALST. — J. Winnepenninckx : Rond het graven van de Coupure te Gent.** — Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Nieuwe Reeks, Deel X, 1956, blz. 115-151. — Vier illustraties.

Het graven der Coupure, in april 1751 begonnen en op Kerstavond 1753 opengesteld voor de doorvaart van het eerste zeeschip, heeft heel wat moeilijkheden en tegenkantingen gekend. Onder de meest fanatieke bekampers figureert burggraaf Jean Jacques Philippe Vilain XIIII, oudburgemeester van de stad Aalst. De strijd was bizonder hevig tussen hem en de raadspensionaris Pycke, die vroeger stads- en landpensionaris van Aalst was geweest. Beide leefden reeds te Aalst met elkaar op voet van oorlog (bl. 144).

4) **AALST. — Marcel Deneckere : Histoire de la Langue Française dans les Flandres** (1770-1823). — Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. Nieuwe Reeks, Deel VIII, 1954, blz. 39-118.

Deze bijdrage vormt het derde deel van de bovenvernoemde studie en behandelt in extenso het Hollands Tijdperk. In het eerste hoofdstuk « Le Français et l'enseignement » kunnen we constateren dat in 1823 te Aalst twee secties voor het onderwijs bestonden; een vlaamse en een franse voor de Walen. In 1820 benoemde het goevernement aldaar twee leraren die het frans totaal onmachtig waren. De conclusie van dit hoofdstuk, waarin de auteur een ruim gebruik maakt van de mening van Vandenbroeck, die zes jaar professor is geweest op het college van Aalst, is bizonder belangrijk om lezen. Vooral bekeken in het licht van de toenmalige omstandigheden; zo de uitlating « ... Vandenbroeck... veut en effet prouver que l'enseignement doit se faire en flamand » (blz. 58-59).

5) **AALST. — R. van der Linden : O.L. Vrouw Ter Linden te Aalst.** — Mariaal Tijdschrift, 28e jg., nr 2, 1957, blz. 53-54. Met twee illustraties.

Schrijver, die reeds veel heeft gepubliceerd over onze heiligdommen en bedevaartplaatsen, schetst hier in enkele lijnen de historiek van deze bij uitstek volksgeliefde Mariakapel te Aalst.

6) **ALGEMEEN. — J. Buntinck : Het Archief van de Raad van Vlaanderen en de locale Geschiedenis.** — Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 1956. XXXVIe Congres, Jaarboek, 2e Deel, Handelingen, blz. 255-260.

De auteur, archivaris van het Rijksarchief te Gent, en als dusdanig degelijk bevoegd, opent zonder twijfel voor vele geschiedvorsers, bizonder voor wat betreft de locale geschiedenis, een nieuw venster op onbekende bronnen. Na een bondig historisch overzicht van de Raad van Vlaanderen en diens bevoegdheden, toont hij er het enorme belang van aan. « Is dit ar-

(1) Zie Onze Bibliografie, nr 3, 1957, blz. 129-132.

chief, aldus schrijver, een bron van uitzonderlijk belang voor de geschiedenis van het graafschap Vlaanderen in het algemeen, dan is het werkelijk een onuitputtelijke mijn voor de historici van de gemeenten en de locale instellingen van Oost- en Westvlaanderen, Frans- en Zeeuws-Vlaanderen. Bij het opmaken van de geschiedenis van onze dorpen en steden wordt al te uitsluitend gezocht in de archieven van de stad, de « prochie » of de heerlijkheid, van de kerk en eventueel van het plaatselijk klooster ». De uitslag van de opzoekingen en verwerken ervan mag nog zo lonend zijn, een echt beeld van de geschiedenis van het dorp is er niet. Een levend beeld zou dat echter wel worden indien de gegevens benut werden uit de Raad van Vlaanderen. Overigens, indien de historicus zich beperkt tot het archief van dorp of heerlijkheid, onontkomelijk volgt daar uit dat hij dorp of heerlijkheid gaat beschouwen als een geheel, los van hun verband met grotere omschrijvingen, zoals de kasselrijen, graafschap en Rijk. Het raadplegen van de Raad van Vlaanderen zal deze leemte vermijden. Voeg daarbij nog het belang van dit archief voor de toponymie, topografie, volks- en economische tellingen, voor de kennis der vierscharen, vernieuwing der wet, militaire logementen, om maar enkele voorbeelden te noemen. Voegen we er aan toe dat reeds een gedeelte is geklasseerd en 1070 meter rekken vult, dat is 1895 registers en 35.033 pakken. Hiervan bestaat een inventaris die de vorser kan raadplegen.

7) **ALGEMEEN. — A. Carnoy : De Beuk. Een Toponymische Taalkundige Studie.** — Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam, 33e jg., 1e Afl. 1957, blz. 27-46.

Prof. Carnoy weidt hier breedvoerig uit over de beuk in de Nederlandse toponymie, d.i. in de toponymie der Lage Landen. Hij maakt tevens een uitvoerige vergelijking met andere talen en landen.

8) **ALGEMEEN. — Jean Copin : Sceaux d'Arbaletriers Belges.** — Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. XXXVIe Congres, Jaarboek, 2e Deel, 1956. Handelingen, blz. 507-517. Met vijftig fotoreprodukties van zegels.

In deze reeks zegels van kruisboogschutters komen er een paar voor uit de stad Geraardsbergen : het ene voert de Berg (= Oudenberg ?) en St Joris en dateert uit de 14e eeuw; het andere is een tegenzegel dat evengoed als zegel kan gebruikt zijn. Ook is er nog vermeld een zegel uit Aalst dat het zwaard der graven van Aalst voert en dat dateert uit de 15e eeuw.

9) **ALGEMEEN. — F. DeBrabandere : Aantekeningen uit de Kortrijkse Antroponymie van omstreeks 1400.** — Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam, 33e Jg., 1e Afl. 1957, bz. 7-16.

« Een niet geringe moeilijkheid, aldus de auteur, bij de studie van de Middeleeuwse antroponymie, biedt ongetwijfeld de identificatie van de talrijke vleivormen en afleidingen. In onderhavige lijsten hebben we enkele identificatiebewijzen bijeengebracht, geput uit de Kortrijkse bronnen van omstreeks 1400 ». Voor wie zich interesseert voor de naamkunde, een degelijke dokumentatie, die het zal mogelijk maken sommige thans nog onverklaarde namen te identificeren.

10) **ALGEMEEN. — Leo de Groot : Overzicht van het Leenwezen in het Waasland vóór de 16e eeuw.** — Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, Deel 60, 1e Afl. 1954, blz. 5-87; 2e Afl. 1955, blz. 165-207.

Uit beide lijvige bijdragen citeren we de namen die ons voor het land van Aalst kunnen interesseren. In 1e Afl., bl. 9 : erfelijke renten op de heerlijkheid van Couderborch : Jan Tollin, ridder-burggraaf van Aalst; Adrienne Vilain, dochter van de heer van Ressegem (1468); Jan Hannaert, heer van Liedekerke en Denderleeuw (1528); bl. 33 : heer van het leen te Pontrave : Adriaan Scoutheeten, heer van Erpe (1468); bl. 34 : Hof te Mosbrouc : Daniel van Herzele (1468); bl. 35 : Hof ter Elst : Jan van Massemen (1435), Antoon van Massemen (1468). In 2e Afl. : de 's Graveman-

nen van het leenhof van Waasland en strijd tussen Lodewijk van Maele en de Vlaamse steden : bl. 168 : Filip Vilain, Aalst (1383); het ridderschap in het Waasland, bl. 179 : Raas van Gaver (1315), Gijzelbrecht van Leeuwergem (1315), Floreins van Gaver (1365), Wouter van Herzele (1383); ridders die met de hertog Fillips van Boergondië naar Frankrijk trokken om de moord op zijn vader te wreken, in 1421, bl. 179 : Simon van Boelare, Bernard van Brakel, Gillis van Gaver. In verband met het Gulden Vlies, bl. 181 : Jacob van Luxemburg, graaf van Gaver (1528); Françoise van Luxemburg, gravin van Egmont en Gaver (1528); ridder Daniel van Herzele (1528), jonker Joos van Herzele (1528). Verder nog op bl. 183 : Hugo, zoon van Geeraard, heer van Zottegem (1300); op bl. 184 : Raas van Gaver (1315-1385), bezitter der heerlijkheid van Eksaarde; op bl. 185 : Gijzelbrecht van Massemen (1377) en Pieter van Roubaix, heer van Herzele (1468), bezitters der heerlijkheid van Couderborch; op bl. 189 : Jan van Gaver (1528), bezitter van leen te Sinaai. Het hoeft niet onderstreept dat deze bijdragen voor de familienaamkunde van bizonder belang zijn.

11) **ALGEMEEN. — N.J. de Meyer : Une Méthode d'Evaluation et de Comparaison de la Valeur des Monnaies de Compte.** — Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent. XXXVIe Congres, Jaarboek, 2e Deel, Handelingen, 1956, blz. 519-524.

Aan de hand van grafieken toont schrijver de methode aan om de waarde der oude munten te bepalen.

12) **ALGEMEEN. — Dom Paschasius Favorel : Geschiedenis van de Guldenbergabdij te Wevelgem.** — Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk, Handelingen, Deel XXIX, 1957, 537 blz. 24 illustr.

De auteur, die de geschiedschrijving van ons kloosterwezen verrijkt heeft met een prachtwerk, up to date en streng historisch verantwoord, vermeldt dat het Generaal Kapittel der Kartuizerorde in 1366 deze Cisterciensernonnenabdij liet deelachtig worden in de gebeden der orde omwille van de goede relaties met de orde en bizonder met de kartuize St Martens-Bos te St Martens-Lierde (bl. 175). Ook citeert hij de Cisterciensernonnenabdij van Beaupré te Grimminge bij Geraardsbergen in de reeks cistercienserabdijen die in de 15e eeuw de hervorming, uitgaande van de abdij van Marche-les-Dames bij Namen, hebben aanvaard. Gelijk elders ontmoette de reformatie in Beaupré een heftige tegenstand (blz. 218-219).

13) **ALGEMEEN. — R. Haeserijn : De waarde van een 13e eeuws Renteboek voor de kennis van de Middeleeuwse Persoonsnamen.** — Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam, 33e jg., 2-3e Afl. 1957, blz. 67-78.

Steller ontleedt grondig een renteboek, dat kan doorgaan als het voorstadium van het Liber Inventarius (1281) van de Gentse St Pietersabdij. Wie begaan is met de naam- en familienaamkunde in de Middeleeuwen, zal hier zijn gading vinden.

14) **ALGEMEEN. — Maurits Gysseling : Inventaris van het Archief van 's Heilig Kerstkerk te Gent.** — Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Nieuwe Reeks, Deel X, 1956, blz. 1-48.

Deze inventaris bevat, voor wat betreft het Land van Aalst, stukken betreffende de gemeenten : Aspelare, Balegem, Bavegem, Dikkelvenne, Gijzenzele, Heldergem, Oordegem, Oosterzele, Ressegem, Scheldewindeke, St Maria-Oudenhove, St Martens-Lierde, Velzeke en Vlierzele.

15) **ALGEMEEN. — N. Kerckhaert : De Heresie in het Meetjesland tijdens de eerste helft der 17^e eeuw.** — Appeltjes van het Meetjesland, Jaarboek van het Heemkundig genootschap van het Meetjesland, 1954, nr 6, blz. 5-29.

Volgens deze verhandeling hebben ook vluchtelingen uit Etikhove meegeholpen aan de stichting der protestantse kerkgemeenschap te Nieuwvliet. De Bijlage nr II, die de nieuwe lidmaten van de Hervormde Kerk te Aardenburg, afkomstig uit Vlaanderen, citeert, vernoemt als dusdanig Jan de Hondt (1618) en diens vrouw Magdalena Vervueren (1619), beide uit Marke bij Oudenaarde.

16) **ALGEMEEN. — O. Leys: De Bij- en Beroepsnamen van Germaanse oorsprong in de Westvlaamse Oorkonden tot 1225.** — Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam, 33e jg., 2-3e afl. 1957, blz. 105-125.

In de jaargangen 27 en 28 van deze Mededelingen publiceerde schrijver een losse keuze van bij- en beroepsnamen uit Westvlaamse oorkonden tot 1225. Hierbij poogde hij een korte verklaring te geven. Achteraf echter heeft hij zijn hele materiaal systematisch onderzocht en als vrucht hiervan geeft hij hier de lijst van die namen waarvan toch met een kans op zekerheid kan aanvaard worden dat ze op Germaanse oorsprong teruggaan. Nog een belangrijk steentje voor de kennis onzer persoons- en familienamen.

17) **ALGEMEEN. — E.H. J. Noterdaeme: Het Oosthof te Snellegem.** — Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 1956, Nieuwe Reeks, Deel X, blz. 49-113.

In de loop van zijn betoog, op bl. 73, weidt steller uit over de ridders van Rode en het land van Rode, dat eens deel uitmaakte van het land van Aalst. Onder meer heeft hij het over Gerardus III van Rode, ook Gerardus van Beerlegem genoemd. Beerlegem was een der 17 dorpen van het land van Rode.

18) **ALGEMEEN. — M. Rijckaert: Zomergem. Zijn Heerlijkheden en hun Heren.** — Appeltjes van het Meetjesland, Jaarboek van het Heemkundig genootschap van het Meetjesland, 1954, nr 6, blz. 67-164. Talrijke illustr.

Deze uitgebreide en bizonder merkwaardige studie venoemt bij de vermoedelijke heren van Zomergem een zekere Filips van Zomergem (1461), ontvanger der stad Aalst en diens dochter Catharina, die beide eigendommen en lenen bezaten te Aalst. Ook is er sprake van Ghiselbrecht van Zomergem die in 1491 twee dagwanden van zijn eigendommen te Erembodegem schonk aan de Gentse abdij van Groenen Briel. In de reeks gekende heren van Zomergem figureert op de tweede plaats Isabella van Lierde, natuurlijke dochter van de graaf van Vlaanderen en echtgenote van Simon de Mirabello. Haar naam houdt zonder twijfel verband met het dorp St Martens-Lierde, een der dorpen van 's Graven Eigen. Kort na haar kwam de heerlijkheid in bezit van Filip van Massemen (Masmines), heer van Massemen. Van diezelfde familie ontmoeten we nog: Jan en Isabella van Massemen. Dezelfde passage spreekt nog over Raas van Herzele, dit in verband met het beleg van Dendermonde in 1379. Op het einde der 16e eeuw behoorde de heerlijkheid Zomergem aan Martin Snouckaert, heer van Herzele. In het hoofdstuk van de geënclaveerde heerlijkheden vermeldt schrijver Marie Philippa vandergracht, douairière van Jerôn Borluut, heer van St Denijs-Boekel, als bezitter der heerlijkheid van Kruisstrate (1698).

19) **ALGEMEEN. — A. van Doorselaer: De Gallo-Romeinse Begraafplaatsen in België. Verspreiding en Algemene Beschouwingen.** — Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 1956. XXXVIe Congres, Jaarboek, 2e Deel, Handelingen, blz. 135-144.

Dit artikel tracht onder meer een antwoord te geven op de vraag: hoe komt het dat in de streek van Ronse en Oudenaarde wel begraafplaatsen en geen romeinse villa's worden gevonden en dat er in de streek van Dender en Schelde weinig vondsten te noteren zijn.

20) **ALGEMEEN. — E.H. A. van Geertsom: Familienamen uit het Land van Waas.** — Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, Deel 60, 2e Afl. 1955, blz. 209-321.

Naar schrijver zelf verklaart: « was slechts bedoeld de namenlijst der cijnsplichtigen van de St Baafsabdij te Gent uit te geven met een alphabetische lijst der geslachtsnamen, het klasseren dezer bracht tot verdere opzoekingen en tot een algemene studie over de familienamen in het Land van Waas... ». Het hoeft geen betoog dat dit werk, met het Hoofdcijns-

boek van St Baafsabdij van 1293 als basis, elke vorser zal boeien. Voegen we er nog aan toe dat hier maar het eerste deel is gepubliceerd.

21) **ALGEMEEN. — A. Verhulst: Agrarische en Domaniale Structuur in het Vlaamse Platte Land in de Middeleeuwen.** — Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 1956. XXXVIe Congres, Jaarboek, 2^{e} Deel, Handelingen, blz. 193-196.

Dit uiterst kort betoog geeft een algemene kijk op de structuur van het grondbezit in onze gewesten. Schrijver ontleedt de romeinse invloed en weidt verder uit over kouterstructuur, akkerstructuur, Gewannstructuur en verwijst naar de keltische invloed op kouter- en Gewannstructuur.

22) **Dikkelvenne. — M. Janssens: Werk van Filip Nys te Poperinge.** — Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, Deel 60, 1^{e} Afl. 1954, blz. 118-122. Illustr.

Korte schets van de relaties tussen E.H. J.B. Fruyt, pastoor der primaire kerk van Poperinge en de beeldhouwer Filip Nys uit Temse. Pastoor Fruyt werd geboren te Dikkelvenne en overleed in 1814. We lezen hier tevens een bondig overzicht van het werk van de beeldhouwer.

23) **Grotenberge. — Jean Gricourt: Dépot des Monnaies Romaines trouvé (vers 1925) à Bavai.** — Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, 1956. XXXVIe Congres, Jaarboek, 2e Deel, Handelingen, blz. 42-84.

In dit diepgaand en uitgebreid onderzoek komen de romeinse munten, gevonden te Grotenberge, voortdurend naar voor als een punt van vergelijking en als hulpmiddel tot het oplossen der vraagtekens die rijzen betreffende het depot van Bavai.

24) **Hemelveerdegem. — X.: De Altaartafel van Hemelveerdegem.** — Kerkelijk Leven (Parochieblad), nr 29, 1957, bl. 3.

Dit artikeltje is bedoeld om bij de toerist de aandacht te trekken op een kunstjuweel, dat onze grootsteden benijden en dat in een klein, maar schilderachtig landelijk parochiekerkje berust. Dit kunstoeuvre dateert uit het begin der 16^{e} eeuw.

25) **Outer. — R. van der Linden: O.L. Vrouw van Bijstand te Outer bij Ninove.** — Mariaal Tijdschrift, 28^{e} jg., nr 4, 1957, bl. 121. Een illustr.

Bondige schets van dit twee eeuwen oud kapelleke.

26) **Paulatem. — R. van der Linden: De Kapel van O.L. Vrouw van Lourdes te Paulatem.** — Mariaal Tijdschrift, 28^{e} jg., nr 4, 1957, blz. 119-120. Twee illustr.

Enkele lijnen beschrijving en historiek.

27) **RONSE. — P. Loontjens: Studiedagen voor de Geschiedenis van de Nederlandse Vroomheid.** — Collationes Brugenses et Gandavenses, 3^{e} jg., nr 2, 1957, blz. 248-253.

In zijn relaas schetst schrijver het leven en werk van Kanunnik P.J. Triest, die onder meer onderpastoor te Ronse is geweest en later stichter werd van vier religieuze congregaties : de Zusters van Liefde, de Broeders van Liefde, de Broeders van St Jan de Deo en de Zusters der H. Kindsheid.

28) **Steenhuize-Wijnhuize. — R. van der Linden: De Schreikapel te Steenhuize-Wijnhuize.** — Mariaal Tijdschrift, 28^{e} jg., nr 3, 1957, blz. 86-87. Een illustr.

Beschrijving van een onzer stemmigste kapellekens uit Zuid-Vlaanderen.

29) **Zottegem. — M. Janssens: Het Tempeliershof Ter Dorent op 't Sottegemleen te Bazel.** — Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, Deel 60, 1e Afl. 1954, blz. 110-117.

Historiek van dit leen, eigendom van Zeger I († 1203), kastelein van Gent en van zijn broer Gerardus, heer van Zottegem.

EREMBODEGEM. **Valère Gaublomme.**

Ledenlijst "Land van Aalst,, 1957

Bestuursleden

Dr H. Vangassen, voorzitter, Ninove.
Dhr A. van Lul, beheerder, Vorst.
Z.E.H. J. de Brouwer, redaktiesekretaris, Impe.
E.H. V. Gaublomme, ruil- en recensiedienst, Erembodegem.
Dhr B. Boel, Herdersem; dhr M. Cornelis, Denderleeuw; dhr Fr. Courteaux, Aalst; dhr J. Pieters, Serskamp; dhr J. van Cleemput, Brasschaat; dhr J. van den Bergh, Hekelgem.

Ereleden

— Dhr J. Cuypers, Overijse.
— Eremajoor J. van Steenberghe, Ninove.
— Gemeentebestuur van Erembodegem.
— Gemeentebestuur van Hofstade.

Steunende leden

— Dhr Lodewijk Bosteels, nijveraar, Aalst.
— Z.E.H. Hubert Buyle, bestuurder, Aalst.
— H.E.H. Kan. Albert de Beer, hoofdinspekteur, Gent.
— Dhr Marcel de Clippele, Asse.
— Graaf G. de Liedekerke, Petegem.
— Z.E.H. Richard de Moor, inspekteur, Grembergen.
— Dhr Gaston de Mulder, architekt, Woubrechtegem.
— Baron P. de Sadeleer, Brussel.
— Dhr Raymond de Schaepdrijver, Aalst.
— Dhr H. de Schrijver, landmeter, St-Amandsberg.
— Dhr Dewulf, fotograveur, Elsene.
— Dr jur. Frans d'Haese, ambtenaar, Ukkel.
— Z.E.H. G. Govaert, pastoor, Lede.
— Het Hospitaal, Aalst.
— Dhr J.M. van Belleghem, Itterbeek.
— Dr jur. Jozef van den Bergh, referendaris, Hekelgem.
— Dhr Michiel van den Bossche, pasteibakker, Zottegem.
— Juffr. Maria van Gijseghem, hoofdverpleegster, Hofstade.
— Not. Edgard van Oudenhove, Denderhoutem.
— Dr J. van Steenberghe, geneesheer, Ninove.

Leden

AAIGEM
Dhr Nestor Redant

AALST
Dhr Benoni Blanckaert
Boekerij Credo
Dhr Kamiel Boel
Dhr Kamiel Bogaert
Dhr Jozef Borreman
Dhr Lodewijk Bosteels
Z.E.H. Hubert Buyle
Mter Gilbert Claus
Mej. Maria Coppens
Dhr Fritz Courteaux
Dr Omer Crommelinck
Dr. Léon Daelman
Davidsfonds
Baron Etienne de Bethune
Dhr Fritz De Bisschop
Dhr Jozef De Brabanter
Mter O. Debunne
H.E.H. Jozef De Cock
Mter Victor de Gheest
Z.E.H. H. De Keersmaker
Dr Raymond De Schaepdrijver
Z.E.H. Constant De Vos
Dhr Philemon Eemans
Dhr Leo Fosselle
Z.E.H. Jozef Goethals
Dr Hil. Gravez
Apoteker Maurits Herdewijn
Het Hospitaal
Dhr Benoit Mertens
Mter Ludovic Moyersoen

Mter Hector Muylaert
Dhr Albert Rombaut
Dhr Edgard Saeys
E.H. Sanders
Dr Norbert Schelfhout
St Laurentiuskollege
Stadsbestuur
Mw Hilaire Teurrekens
Z.E.H. Antoon Thysmans
Dhr Clemens Uyttersprot
E.H. Lodewijk Van Bogaert
Dhr Leo Van Cleemput
Dhr Gerard Van den Steen
Dhr Fernand Van Es
Dr Karel Van Houtte
Dr P. Van Langenhove
Dhr Alex Van Lul
Dhr Pieter Van Schuylenberg
Dhr Willy Verleysen
Dhr Victor Wauters
Dhr R. Wery
E.H. Maurits Weyn
Dhr Willy Willockx

ALSEMBERG

Dhr Constant Theys

ANTWERPEN

H.E.P. Donatus
Kring voor Familiekunde, Tschr. De Oost-Vlaming
Dhr Constant Mauquoi
Apoteker J. Wynant

APPELTERRE

Dhr Em. de Bruyn

ASSE

Dhr Marcel de Clippele
Dhr Louis Tallier
Dhr Gerard Van Wijnendaele

AVERBODE

Z.E.P. Verhegge, prior

BAARDEGEM

Z.E.H. Rafaël Pieters

BAVEGEM

Z.E.H. Van der Massen

BEVERE

Dhr Eugeen de Meyer

LESSENBOS

Dhr Robert Bruyndonckx

BORSBEKE

Mter Ch. De Vuyst

BRASSCHAAT

Dhr Jozef Van Cleemput

BRUGGE

Prof. Dr Egied Strubbe

BRUSSEL

Agence et Messageries de la Presse
Kon. Biblioteek
Mter D.J. Braeckman
Commissie voor Monumentenzorg
Dhr Eugène Debreu
Dhr François de Cacamp
Dhr Albert De Poorter
Baron Paul de Sadeleer
Dhr Adhemar de Smet
Mter Fernand de Turck
Dhr Maurice Dewulf
Dr Frans d'Haese
Gesch. Kring van Vlaams Brabant
Boekhandel Falk Fils
Kap. Georges Hooreman
Dhr David Katzenelenbogen
Kon. Musea voor Geschiedenis
Mw Jeanne Minne
Het Nieuws van den Dag
N.M.B. Spoorwegen
Dhr Oscar Reyntens
Dr Robert Roemans
Soc. de Centralisation Démogr. l'Intermédiaire
Dhr Jan Triest
Tschr. Taal en Tongval
Universiteitsbiblioteek
Dhr Victor van den Brempt
Dhr Albert Van Lul
Dhr August Van Lul
Dhr Camille Van Overdijn

DEINZE

Oudheidkundige Kring

DENDERHOUTEM

Z.E.H. Clément Perenboom
Dhr Petrus Sonck
Dhr Ferdinand Timmermans
Dhr Richard van der Speeten
Mter Edgar van Oudenhove

DENDERLEEUW

Dhr Marcel Cornelis
Dhr Frans Couck
Dhr Albert De Bom van Driessche
Dhr Raoul de Metsenaere
De Eerw. Paters Kruisheren
Mej. Josephine Staels
Dhr Omer Stradiot
Dhr Kamiel van Ginderdeuren

DENDERMONDE

St Pieter en Paulusabdij
Geschiedkundige Kring

DENDERWINDEKE

Dhr Paul De Cock

DILBEEK

Dhr Victor de Saedeleer

EREMBODEGEM

Dhr P. Buys
Dhr Hilloné Callebaut
Dhr Marc Daelman
Dhr Jozef de Clerck
Gezusters de Rijck
Mw Ediers-Raes
E.H. Valère Gaublomme
Gemeentebestuur
Dhr Jos Ghijsens
Klooster
Dhr Antoine Mollaert
Dr Maurits Oosterlinck
Dr Jozef Rumbaut
Mej. Maria Stockman
Dhr Jozef van Boven
Dhr Aimé Van der Kelen
Dhr Jozef van Geem
Dhr Albert Van Gijseghem
Mej. Adrienne Van Gijseghem
Dr Van Impe

EVERGEM

Geschiedkundige Kring van het Meetjesland

GAVERE

Dhr Louis Van Quoillié

GERAARDSBERGEN

Dhr Arthur Broekaert
E.H. Em. De Graeve
Mter Julien D'Haenens
Dhr Alfred Mahauden
Z.E.H. Jozef Sterck
Dhr Robert Van den Daelen

GENT

Dr Hubert Baeten
Dhr Raymond Dauw
H.E.H. Albert De Beer
Z.E.H. Jos de Potter
H.E.H. Désiré De Swaef
H.E.H. Leo de Vos
Prof. Dr J. d'Hondt
H.E.H. Leonce Eeckhout
Dhr Jozef Fobe
Dhr Gouverneur der Provincie
Maatsch. voor Geschiedkunde
Alg. Rijksarchief
Universiteitsbiblioteek
Dhr Geraard van Herreweghen
Mter Willy Van Hille
Het Volk

GIJZEGEM

Mej. Godelieve De Meyst
Dhr Kamiel Huylebroeck
Normaalschool
Eerw. Paters Oblaten

GREMBERGEN

Z.E.H. Richard de Moor

HAALTERT

Z.E.H. F. Buckens
Dhr Oscar Jooris
Dhr Albert Meganck
E.H. Moortgat
Dhr Paul Roelandt-Mally
Dhr Roger Roelants
Dhr Cyriel Van den Bruelle
Dhr Maurice Van Hoeck

HALLE

Mw Stephanie Van Cottem

HANDZAME

Dhr Michel Mispelon

HASSELT

Prov. Wetensch Biblioteek

HEKELGEM

Dhr Karel Druwé
Abdij Affligem
Dr Jozef van den Bergh

HERDERSEM

Dhr Baziel Boel
Dhr Frans de Meyst

HERZELE

Dhr Maurice De Buysscher

HEVERLEE

Dr Frans Van Coetsem

HOFSTADE

Dhr Frans Boel
E.H. Callant
Mw E. Callebaut
Dhr Romain de Ridder
Mej. Alice Hendrickx
Dhr Leonce Lievens
Z.E.H. Steyaert
Dhr Jozef Van Caeckenberghe
Mej. Maria Van Gijseghem

IEPER

Stadsbiblioteek

IMPE

Z.E.H. Jozef de Brouwer
Dhr Jos De Mesel

ITTERBEEK

Dhr J.M. Van Belleghem

KERKSKEN

Dhr J. Temmermans

KORTRIJK

Kon. Geschiedkundige Kring

LEDE

Dhr Marcel De Fruytier
Dhr Benoit Delens
Dhr Jozef De Neef
Dhr Oswald Desmet
Apoteker H. De Spiegeleer
Gemeentebestuur

Z.E.H. Gerard Govaert
Kolonel Jules Hoste
Dhr Gustaaf Keppens
Dr Michel Matthijs
Dr Tony Rubbens
E.H. Van de Merlen
E.H. Frans Van Roy
Dhr Paul Verschelden

LEUVEN

Instituut voor Naamkunde
Universiteitsbiblioteek

LUIK

Universiteitsbiblioteek

LOKEREN

Dhr Roger Van Driessche

MARIAKERKE

Mej. Maria De Beer

MATER

Z.E.H. Nestor de Crick

MECHELEN

Stadsbiblioteek

MELDERT

Z.E.H. K. Maesschalck

MELSELE

E.H. Maurits Van der Speten

MELSEN

Dhr Jozef De Cocker

MERE

Dhr Albert d'Hoker
Dhr Daniel Lievens
Mej. Yolanda Suys

MOORSEL

Dr Paul Van Hauwermeiren

NEDERBOELARE

Dhr Alb. van den Berghe

NEDERBRAKEL

Mter Jozef de Waegenaere
E.H. Karel Van Wambeke

NEDERHASSELT

Dhr Van der Schueren

NIEUWERKERKEN

Dr Jozef Daem

NINOVE

Dhr Theo Baeten
Dhr Raphaël Bamelis-Torrekens
Mej. Laura De Decker
De Denderklok
Mter Armand De Riemaecker
Apoteker Jules Lievens
Mw Lena Permentier
Stadsbestuur
Dhr Roger Uyttendaele
Dhr V. Van den Bossche
Dhr Gustaaf van de Perre
Dr Hendrik Vangassen
E.H. Jozef Van Paepegem
Dr J. Van Steenberghe
Majoor Joseph Van Steenberghe
Dhr Violon

OKEGEM

Dhr Ardans-Vernaillen
Dhr Hector Beeckman

OOSTAKKER

Z.E.H. Omer Van Bossuyt

OOSTERZELE

E.H. Frans de Sutter

OPHASSELT

Dhr Hendrik Robinon

OPWIJK

Ir. Paul Lindemans

OUTER

Dhr J. Goosens

OVERIJSE

Dhr Julien Cuypers

PETEGEM

Graaf Guy de Liedekerke

POLLARE

Z.E.H. Marc Claus

RIXENSART

Dhr Henry Van Parijs

RONSE

E.P. B. Petrus De Meyer
Dhr Edmond Matthijs
Dhr André Roekeloos

SCHELDEWINDEKE

Ir. Ernest de Wilde

SERSKAMP

Dhr Jules Pieters

SINT AMANDSBERG

Dhr Hyppoliet de Schrijver
E.H. Jan De Venter
Dr J. Goossenaerts
Mej. Josée Regaert
Dr Frits Van Acker
Dhr R. Van der Straeten
Dhr Verhegge

SINT JORIS-WEERT

Graaf Thierry de Limburg Stirum

SINT KATHELIJNE-LOMBEEK

Z.E.H. Emiel Torfs

SINT MARTENS-LIERDE
Z.E.H. Cyriel Morre

SINT NIKLAAS
E.H. Marcel Ascoop
Oudheidkundige Kring van Waasland
E.H. Edmond Van de Perre
Z.E.H. Jozef Van Sterthem

SINT PAUWELS
E.H. Albert Van den Steen

SINT TRUIDEN
Dhr Omer Vanderhaegen

SMEEREBBE-VLOERZEGEM
Dhr Gilbert Pessemier

STRIJPEN
Dr Leon de Vos

TURNHOUT
Dhr Marcel Boone

VLEKKEM
Dhr Jules Henderickx

VLIERZELE
Mej. Vic. Meerschaut
Z.E.H. Sabbot
Dhr H. Van Bever

VOORDE
Dhr Paul van den Noortgate

WAARBEKE
Dhr René Mignon

WANZELE
Dhr Afons Grepdon

WETTEREN
Z.E.H. Jan-Frans Bosteels
E.H. Cyriel Smet
Dr Jaak Wouters

WOUBRECHTEGEM
Arch. Gaston de Mulder

ZELZATE
Z.E.H. Lodewijk Van de Velde

ZONNEGEM
Z.E.H. Gaston De Smet

ZOTTEGEM
Dhr Frans De Vleeschauwer
Dhr Michel Van den Bossche
Dhr Nestor Van den Bossche

ZWEVEZELE
Dhr Marcel Callewaert

ZWIJNDRECHT
Dhr Pieter Bernaers-Baeyens

NEDERLAND
Kon. Ned. Gen. voor Geslacht- en Wapenkunde

ARGENTINIE
Dhr Roberto van Steenberghe de Dourmont

BELGISCH-KONGO
Dhr J. De Corte
Dhr C. Van Cauwenberghe.

INHOUDSTAFEL

1957

R. Boudens — Arnoldus Mermanus Alostanus 279

Th. Brakels — Stevenisten in Nederbrakel 116

Fr. Courteaux — De oudste Aalsterse Bidplaats (1 ill.) 121

J. de Brouwer — Bijdrage tot de Geschiedenis van Denderleeuw. II. De Pastoors en het Parochiewezen 33, 82

— Zo groeide Hofstade (1 ill.) 265

Fr. de Cacamp — Dertig maanden uit de Geschiedenis van Aalst. Juni 1597 tot december 1581 1, 217

P.B. de Meyer — Over Broeder Cyprianus Deschamps 277

M. de Ronne — Het Toeristisch Pad Valerius de Saedeleer 249

G. de Smet — Iwein van Aalst en de Norbertijnerabdij van Drongen 73

— Kerksluiting en priestervervolging tijdens het schrikbewind te Herzele en te Borsbeke 75

— De goederen der Praemonstratenzerabdij te Drongen in het Land van Aalst, in de 17e en 18e eeuw 111

— Kerkstormerij tijdens de Franse Revolutie te Herzele 253

Fr. de Sutter — De Heren van Scheldewindeke, Balegem en Moortsele in de 18e eeuw 255

V. Gaublomme — Curiosa uit de Pachtovereenkomsten der Kartuize St. Maartens-Bos te S.-Martens-Lierde 31

— Archief van de parochies uit het Land van Aalst in het Archiefdepot van Sint Jacobskerk te Gent 43

— Necrologie van de Kartuize S. Martens-Bos te S.-Martens-Lierde (1 ill.) 133

— Bibliografie 129, 304

E.J.J. Roobaert — Enkele Gentse Kunstenaars uit de tweede helft van de 17e eeuw, werkzaam te Bottelare 288

C. Theys — Reispasperijkelen 129

— Uit het vroegere volksleven 252, 303

H. Vangassen — De Rederijkerskamer van Sint Anna te Ninove in de 17e en 18e eeuw (4 ill.) 49

— Plaatsnamen te Ninove — Grasland (2 ill.) 98

— Het Doremont te Ninove (1 ill.) 245

W. van Hille — Familie de Sadeleer (Herzele) 78

— Familie de Smet (Idegem) 282

A. van Lul — Afstamming van Adriaan van Lil 262

J. van Twembeke — De « Wetlichede » of de Keure van Parike 67

De Redakte — Onze Ereleden en Steunende leden Omslag nr 1, nr 2

— Aan onze Leden Omslag nr 6

— Aan Priester Adolf Daens 97

— Dheren A. van Lul en Fr. Courteaux aan de eer 120

— Ledenlijst 1957 309

Boekbespreking — **C. Theys en J. Geysels:** Geschiedenis van Linkebeek Omslag nr 5

P. Hildebrand: Les Capucins en Belgique et au Nord de la France. Synthèse historique illustrée 42

Fr. Michem: Zele en zijn Geschiedenis Omslag nr 5

Brabantica Omslag nr 1, nr 5

Bibliografie 129, 304

ANALITISCHE TAFEL

BIBLIOGRAFIE 129, 304

BIOGRAFIE Priester Daens 97
Valerius de Sadeleer 249
Br. Cyprianus Deschamps 277
Arnoldus Mermanus Alostanus 279

DEMOGRAFIE Hofstade 265

GESCHIEDENIS **sociaal-ekonomische**
Drongen in L.v.A. 111

godsdienstige
Stevenisten in Brakel 116
Aalst 121
Denderleeuw 33, 82
Borsbeke 75, 303
Herzele 75, 253
S.-Martens-Lierde 133

kultuurgeschiedenis
Rederijkerskamer te Ninove 49

kunstgeschiedenis
Gentse kunstenaars te Bottelare 288

militaire geschiedenis
Aalst 1, 217

rechtsgeschiedenis
Reispasperykelen 129
De Doremont te Ninove 245
Keure van Parike 67

leenroerige geschiedenis
Scheldewindeke, Balegem, Moortsele 255

GESLACHTSKUNDE De Sadeleer (Herzele) 78
De Smet (Idegem) 282
Adriaan van Lil 262
Belgische Stamfamiliën, omslag nr 1, nr 5

NAAMKUNDE **plaatsnaamkunde**
Ninove — Grasland 98

VOLKSKUNDE S.-Martens-Lierde 31
Uit het volksleven 252, 303

REGISTER OP DE AARDRIJKSKUNDIGE NAMEN

Aaigem 43
Aalst **1**, 43, **73**, 97, **121**, **217**, **252**, **279**
Appelterre 13, 43
Baaigem 43
Balegem 43, **255**
Bambrugge 113
Bavegem 43, 114
Boelare 13
Borsbeke **75**, 303
Bottelare 43, **288**
Burst 111
Deftinge 117
Denderhoutem 43, 115
Denderleeuw **33**, 44, **82**, 124, 126
Denderwindeke 44
Dikkelvenne 44
Elene 44
Ename 44
Erembodegem 124
Erondegem 114
Erpe 114
Etikhove **249**
Gavere 15, 44
Gentbrugge 17, 223
Geraardsbergen 2, 3, 13, 15, 18, 44, 220, 221, 229
Gijzegem 17, 18
Godveerdegem 44
Hekelgem 5
Hermelgem 44
Herzele 45, **75**, **78**, **253**
Hillegem 45
Hofstade 45, **265**
Iddergem 45
Idegem **282**
Impe 114
Kwatrecht 19
Lede 45, 223
Ledeberg 45
Leeuwergem 45
Lemberge 45, 223
Letterhoutem 115
Leupegem 249
Liedekerke 3, 6, 14, 17, 49, 129, 219, 227, 229
Massemen 223, 226
Mater 113
Melle 17, 45
Merelbeke 45, 223, 226
Moorsel 7, 14, 15, 18, 219, 221, 222, 223, 225, 226, 227
Moortsele **255**
Nederboelare 45
Nederbrakel **116**, 303
Nederzwalm 115
Ninove 3, 6, 14, 17, 46, **49**, **98**, 124, 219 229, **245**, 277
Okegem 46
Oordegem 223, 226
Oosterzele 46, 195
Opbrakel 116
Ophasselt **262**
Ottergem 223
Parike **67**
Pollare 46, 124, 126
Ronse 15
Scheldewindeke **255**
Schellebelle 47
Schendelbeke 263, 264
Sint-Blasius-Boekel 47
Sint-Denijs-Boekel 115
Sint-Maria-Latem 115
Sint-Maria-Lierde 116
Sint-Martens-Lierde 116, **133**, 303
Smeerebbe 13
Smetlede 223
Steenhuize 47
Velzeke 47, 115
Vlierzele 114
Vloerzegem 47
Voorde 47
Westrem 223, 226
Wetteren 47, 223
Wichelen 48, 252
Zandbergen 13, 48
Zonnegem 48, 112
Zottegem 48
Zwijnaarde 301

STELT A.U.B. NIET UIT

UW BIJDRAGE

VOOR 1958

TE BETALEN!

Leest de mededeling op omslag blz. II

HET LAND VAN AALST

Tweemaandelijks tijdschrift.

Voorzitter : Dr H. Vangassen, Steenweg op Denderhoutem, 53, Ninove.
Beheerder : Albert van Lul, de Nayerlaan, 51, Vorst (Brussel).
Redaktiesekretaris : Z.E.H. J. de Brouwer, pastorij, Impe.
Ruil- en recensiedienst : E.H. V. Gaublomme, Kerkstraat, 16, Erembodegem.

Prijs van het jaarabonnement voor leden : 100 fr., voor steunende leden : 200 fr. en voor ereleden : 500 fr., te storten op de postrekening « Het Land van Aalst », de Nayerlaan, 51, Vorst (Brussel), nr 5869.11.

INHOUD VAN Nr 6
1957

J. de Brouwer — Zo groeide Hofstade. A. Demografische Evolutie (1 ill.) 265

P.B. de Meyer — Over Broeder Cyprianus Deschamps, O.F.M. 277

R. Boudens — Arnoldus Mermannus Alostanus, O.F.M. 279

W. van Hille — Familie de Smet - Idegem 282

E.J.J. Roobaert — Enkele Gentse Kunstenaars uit de tweede helft van de XVIIde eeuw werkzaam te Bottelare 288

C. Th. — Uit het vroegere Volksleven 303

V. Gaublomme — Onze Bibliografie 304

Ledenlijst 1957 309

Inhoudstafel 1957 313

Analitische tafel 315

Register op de Aardrijkskundige namen 316

Aan onze leden Omslag II

Drukkerij « De Aankondiger », Dr. De Moorstraat, 6, Aalst - Tel. 248.18.